

รากฐานความขัดแย้งทางการเมืองไทยก่อนรัฐประหาร พ.ศ.๒๕๕๐

เมื่อเวลา ๒๓.๓๐ น. ของวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๐ นั้น คณะนายทหารกลุ่มหนึ่ง ซึ่งนำโดย พล.ท.บิณ ชูณหะวัณ น.อ.กาจ เก่งระคมยिंग พ.อ.สวัสดิ์ ส.สวัสดิ์เกียรติ พ.อ.สุฤษดิ์ ชนะรัชต์ และ พ.ท. กาน จ่างภูมิเวท เป็นคน ได้เคลื่อนกำลังเข้ายึดตึกที่ทำการกระทรวงมหาดไทย แล้วตั้งขึ้นเป็นกองบัญชาการสำหรับยึดอำนาจ นี่เป็นจุดเริ่มต้นของการก่อรัฐประหารของกลุ่มที่จะเรียกต่อมาว่า "คณะรัฐประหาร" เพื่อล้มล้างอำนาจของรัฐบาลชุดเดิมของนายกรัฐมนตรีนายพล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ถึง การรัฐประหารครั้งนี้นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญครั้งหนึ่งในระบอบการเมืองยุคใหม่ของไทย เพราะผลของการรัฐประหารไม่เพียงแต่เป็นการเปิดฉากยุคการปกครองของพลเรือนภายใต้เสรีไทยเท่านั้น หากแต่ยังเป็น การเริ่มต้นแห่งการปกครองที่ครอบงำด้วยระบอบทหาร ที่ต่อเนื่องยาวนานมากที่สุดยุคหนึ่ง เพราะการล้มอำนาจของกลุ่มผู้นำทางการเมืองฝ่ายพลเรือนนี้ เป็นการเปิดทางให้ กับฝ่ายทหาร ให้ครอบครองอำนาจโดยปราศจากคู่แข่ง ยิ่งกว่านั้นถ้าหากพิจารณาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น การรัฐประหาร พ.ศ. ๒๕๕๐ นี้ ก็ยังเป็นจุดสิ้นสุดอำนาจทางการเมืองของกลุ่ม "ผู้ก่อการคณะราษฎร พ.ศ. ๒๔๗๕" ซึ่งหมายถึงกลุ่มทหารบก ทหารเรือ และข้าราชการพลเรือนจำนวนหนึ่ง ที่ร่วมกันเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ อีกด้วย และถ้าหากพิจารณาตามแนวทฤษฎีการพัฒนาการเมืองแบบประชาธิปไตยแล้ว การรัฐประหาร พ.ศ. ๒๕๕๐ ก็คือ การหมุนเข็มนาฬิกาย้อนกลับ หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ถอยหลังลงคลอง ที่ทำให้ระบอบทางการเมืองของไทยห่างไกลไปจากอุดมการณ์ของประชาธิปไตยยิ่งขึ้น

แต่ไม่ว่าจะพิจารณาในมิติใด สิ่งหนึ่งที่จะต้องยอมรับก็คือ การรัฐประหารครั้งนี้ มีรากฐานมาจากกระบวนการทางการเมืองภายในของไทยเอง และถึงแม้ว่าฝ่ายทหารบกจะเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมาก ในการก่อให้เกิดการรัฐประหารในครั้งนี้

แต่ฝ่ายที่มีบทบาทไม่น้อยที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงก็คือกลุ่มนักการเมืองพลเรือนฝ่ายอนุรักษนิยม ดังนั้นในส่วนแรกนี้ จึงจะพิจารณาถึงรากฐานทางการเมืองดังกล่าวเสียก่อน แล้วจึงจะอธิบายถึงเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

๒.๑ การเมืองไทยยุคคณะราษฎร

การพิจารณาจุดเปลี่ยนทางการเมืองของไทยยุคใหม่ หลักเล็งโดยยากที่จะต้องกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๕ ซึ่งกลุ่มผู้ก่อการคณะราษฎรได้ร่วมกันดำเนินการปฏิวัติล้มล้างอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราช ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ลง และสถาปนาระบอบใหม่ที่วางรากฐานอยู่บนแนวคิดประชาธิปไตยแบบตะวันตกขึ้นมาแทน ระบอบใหม่นี้เรียกว่า "ระบอบรัฐธรรมนูญ" ซึ่งก็คือระบอบการปกครองที่มีการสถาปนารัฐธรรมนูญขึ้นเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ และเป็นสัญลักษณ์แห่งรัฐแทนที่สถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นระบอบที่เปิดทางให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองทางอ้อม โดยผ่านการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เข้ามารับหน้าที่ในค่านิติบัญญัติและควบคุมการบริหาร ผลกระทบประการแรกสุดของความสำเริงในวันที่ ๒๔ มิถุนายนก็คือ อำนาจทางการเมืองอันสมบูรณ์ของพระมหากษัตริย์สิ้นสุดลง และแม้คณะราษฎรจะยังคงสถาปนัพระมหากษัตริย์ไว้เป็นประมุขในระบอบใหม่ แต่ก็โค่นจักรอำนาจของพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ลงด้วยการล้มเลิกอภิรัฐมนตรีสภาที่เคยมีอำนาจสูงเด่น และคณะราษฎรก็ยังคงได้เชิญให้พระราชวงศ์คนสำคัญ เช่น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอกรมพระนครสวรรค์วรพินิต (เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์) ให้เดินทางไปประทับในต่างประเทศ จากนั้นในรัฐธรรมนูญถาวรฉบับวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๗๕ ก็ได้ระบุในมาตรา ๑๑ ว่า "พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป โดยกำเนิดหรือแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง" นี่เป็นประจักษ์พยานถึงความพยายามของคณะผู้ร่างรัฐธรรมนูญที่จะกีดกันกลุ่มพระราชวงศ์ชั้นสูงออกจากอำนาจ

แต่การปฏิวัติ พ.ศ.๒๔๗๕ ย่อมมิใช่บทสรุป หากแต่เป็นบทเริ่มต้นของความขัดแย้งครั้งใหม่ และ "ระบอบรัฐธรรมนูญ" ที่แรกสถาปนานั้น ยังจะต้องเผชิญมรสุมอีกมากส่วนหนึ่ง เพราะแม้ว่าพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่จะสิ้นอำนาจลงแล้วก็ตาม แต่ผู้จงรักภักดีจำนวนไม่น้อยก็ยังมีแนวโน้มเป็นปฏิปักษ์กับระบอบใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มขุนนางและเชื้อพระวงศ์ระคับรองจำนวน

หนึ่งที่ถูกปลดจากราชการ ไต่กลายมาเป็นแกนกลางในการเคลื่อนไหวต่อต้านระบอบใหม่ ซึ่งในที่นี้จะขอเรียกกลุ่มนี้ว่า "กลุ่มนิยมเจ้า" หรือ"คณะเจ้า" ซึ่งอาจจะนิยามอย่างกว้างๆ ว่า กลุ่มนิยมเจ้า ก็คือ กลุ่มที่ต่อต้านหรือพินาศของเจ้านายเชื้อพระวงศ์ กองการเชิดชูพระมหากษัตริย์ และต่อต้านคณะราษฎร บุคคลเหล่านี้เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิศุภวัฒนาจักรวิบูลย์ (พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ) มจ.สิทธิพร กฤดากร พล.ต.พระยาเสนาสงคราม(มรว.อิน พวงศ) น.อ.พระยาศรณภัยพิพัฒน์(เลื่อน ศรีภักษ์วาณิช) หลวงมหาสิทธิโวหาร(สอ เศรษฐบุตร) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพลังของกลุ่มนี้อยู่ไม่น้อยที่ยังคงอยู่ในระบบราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ที่ยังคงกลัวกลัวความไม่พอใจเอาไว้ รอคอยโอกาสที่จะตอบโต้ต่อคณะราษฎรดังที่ พล.ต.ท.หลวงโหมรอนราญ (คุ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา) ซึ่งเป็นทหารม้าประจำการอยู่ในกองทัพขณะนั้น ได้เล่าถึงความรู้สึกของตนเองว่า

...แต่ที่สำคัญอยู่ที่ใจของข้าพเจ้าแน่ ซึ่งสำคัญก็คือพระมหากษัตริย์และพระบรมราชจักรีวงศ์อยู่ในสายเลือด จึงเกลียดชังผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินยิ่งนัก เพราะข้าพเจ้าถือว่าพวกนี้เป็นกบฏ หมิ่นหมายและอกกตัญญูต่อพระมหากษัตริย์ จึงตั้งใจว่าถ้ามีโอกาส จะลุกขึ้นต่อสู้และปราบปรามพวกกบฏเหล่านี้ให้จงได้

(หลวงโหมรอนราญ ๒๕๒๐: ๔๕-๔๖)

ถึงแม้ว่าฝ่ายนิยมเจ้าจะเป็นภัยคุกคามขั้นพื้นฐานของระบอบใหม่แต่แรกเริ่มสถาปนา แต่ชนวนเหตุสำคัญที่นำมาสู่ความยุ่งยากและไร้เสถียรภาพในระยะแรกกลับมาจากความขัดแย้งภายในกลุ่มผู้นำระบอบใหม่นั้นเอง เพราะแม้ว่าการปฏิวัติที่เกิดขึ้น จะทำให้อำนาจของพระมหากษัตริย์แต่ดั้งเดิมนั้นตกมาอยู่ในมือของคณะราษฎร แต่เนื่องจากความต้องการที่จะประนีประนอมและเพื่อสร้างภาพพจน์ที่ดีของผู้ก่อการ คณะราษฎร จึงได้มีการเชื้อเชิญฝ่ายอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารประเทศด้วย และฝ่ายที่คณะราษฎรแสวงความร่วมมือก็คือกลุ่มขุนนางเก่านี้ ยังเป็นการช่วยในการบริหารให้ราบรื่นยิ่งขึ้น เนื่องจากฝ่ายคณะราษฎรส่วนใหญ่ก็เป็นเพียงข้าราชการระดับกลางและชั้นผู้น้อยที่อ่อนประสบการณ์ มีเพียงผู้นำคณะราษฎร ๓ คนคือ พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา(พจน์ พหลโยธิน) พ.อ.พระยาทรงสุรเดช(เทพ พันธุมเสน) และ พระยาฤทธิอัคเนย์(สละ เอมะศิริ) เท่านั้น ที่เป็นข้าราชการระดับสูงที่พอมีประสบการณ์ ดังนั้น"คณะกรรมการราษฎร"ซึ่งเป็นฝ่ายอำนาจบริหารเริ่มแรกสุด จึง

ได้มีการเชิญขุนนางผู้ใหญ่เข้าร่วม๔คน จากจำนวน๑๕คน ซึ่งในจำนวนนี้ได้แก่ พระยามโนปกรณนิติธาดา(ก้อน หุตะสิงห์)-อธิบดีศาลอุทธรณ์ ซึ่งรับตำแหน่งประธานกรรมการ
 ราษฎรด้วย นอกเหนือจากนี้คือ พระยาศรีวิสารวาจา(เทียนเหลียง สุนทรภูษ)-ปลัด
 ทูลฉลองกระทรวงต่างประเทศ และที่ปรึกษาคนสำคัญของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า
 อยู่หัว พระยาประมวลวิชาพูล(วงศ์ บุญหลง)-อธิบดีกรมตำรวจ กระทรวงธรรมการ และ
 พล.ร.ต.พระยาปริชาตยุทธ(วัน จารุกา)-ผู้บัญชาการทหารเรือ สำหรับที่เหลืออีก๑๑คน
 นั้นเป็นฝ่ายคณะราษฎร ปรากฏถึงความร่วมมือระหว่างฝ่ายขุนนางเก่า และคณะราษฎร
 อยู่ที่มีความต้องการที่จะสถาปนาการปกครองแบบ"ราชาธิปไตยอำนาจอำกัก"(คำของพระยา
 ศรีวิสารวาจา กุ รง.สส. ครั้งที่๓๖/พ.ศ.๒๔๗๕) และการล้มเลิกบทบาททางการเมืองของ
 พระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่เช่นเดียวกัน จึงไม่น่าแปลกใจที่ว่า การนำเสนอมาตรา๑๑ของรัฐธรรมนูญ
 เข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรนั้น พระยามโนปกรณและพระยาศรีวิสารวาจาเป็น
 ผู้ชี้แจงช่วยตนเอง และพระยามโนปกรณนิติธาดา ยังได้นำพระราชหัตถเลขาของพระบาท
 สมเด็จพระปกเกล้าฯมาเสนอต่อสภา มีข้อความว่า "ฉันเห็นตามความคิดของพระยามโนฯ
 ทุกประการ"(รง.สส. ครั้งที่๓๔/พ.ศ.๒๔๗๕)

ปรากฏว่าในการแต่งตั้งสภาผู้แทนราษฎรชั่วคราว ๓๐ คนนั้น ก็ยังเห็นได้ว่า
 มีสัดส่วนของคณะราษฎร ๓๒ คน ขุนนางและข้าราชการ ๓๓ คน และบุคคลอื่น ๆ อีกเพียง
 ๕ คน จากนั้นต่อมาเมื่อมีการตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นเป็นผู้ใช้อำนาจบริหารแทนคณะกรรมการราษฎร
 หลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๗๕ ก็ยังคงมีสัดส่วนของ
 คณะราษฎรและฝ่ายขุนนางอย่างละ ๑๐ คน จากจำนวนคณะรัฐมนตรี ๒๐ คน และฝ่ายขุนนาง
 เป็นผู้ที่ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการและนายกรัฐมนตรี นั่นคือ พระยามโนปกรณเป็นนายก
 รัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง พระยาศรีวิสารวาจา เป็นรัฐมนตรีว่าการ
 กระทรวงการต่างประเทศ พล.ร.ท. พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน) เป็นรัฐมนตรี
 ว่าการกระทรวงกลาโหม พระยาเจ้าแสนยบดีศรีวิบาล (ชิต สุนทรวร) เป็นรัฐมนตรีว่าการ
 กระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความร่วมมือระหว่างฝ่ายคณะราษฎรและขุนนาง
 เก่ายังคงมีแนวโน้มจะเป็นไปอีกด้วย

จินตภาพดั้งเดิมของคณะราษฎรนั้นอาจเห็นได้จากธรรมนูญชั่วคราวของคณะราษฎร ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ หลังการปฏิวัติ ๓ วัน และทำให้หมันบั้นปลายเป็นรัฐธรรมนูญแรกสุดในการปกครองสยามที่แสดงให้เห็นเจตนารมณ์ของมิกที่ก้าวหน้าของคณะราษฎร ปรากฏว่า ในธรรมนูญนี้ใคร่ขบเป็นครั้งแรกสุดว่า "อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย" (มาตรา ๑ เน้นโดยผู้วิจัย) ซึ่งโดยนัยยะก็กล่าวหมายถึงว่า พระมหากษัตริย์ได้สูญเสียอำนาจสูงสุดให้แก่ "ราษฎรสยาม" แล้ว ในมาตราต่อมา จึงได้ระบุถึงบุคคลและคณะบุคคลที่จะเป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎร อันได้แก่ "๑. กษัตริย์ ๒. สภาผู้แทนราษฎร ๓. คณะกรรมการราษฎร ๔. ศาล" (มาตรา ๒) นั้นหมายถึงว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเทียบเท่ากับสถาบันทั้งสามตามหลักการแบ่งอำนาจของมองเตสกีเออร์เท่านั้น หากได้มีสถานะที่สูงกว่านั้นไม่ แต่ปรากฏว่าเจตนาที่เห็นได้ชัดในธรรมนูญฉบับนี้ที่แสดงออกในมาตราอื่น ๆ โค้ชว่า สภาผู้แทนราษฎรนั้นเป็นสถาบันที่มีอำนาจสูงสุด เพราะมีการกำหนดย้อนหลังว่า การครองราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ นั้นให้เป็นไปตาม "กฎหมายที่ตราว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๕ และกฤษฎีกาเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร" (มาตรา ๔) และ "กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญาภัยยังโรงศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย" (มาตรา ๕) ซึ่งหมายถึงว่า ศาลจะพิจารณาคดีอาญาของพระมหากษัตริย์ไม่ได้ แต่สภาผู้แทนราษฎรกระทำเช่นนั้นได้ และท้ายสุดธรรมนูญก็กำหนดว่าสภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศได้ มีอำนาจถอดถอนกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้ใดก็ได้ (มาตรา ๕) แ่่นอกจากกำหนดวาระการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร (มาตรา ๑๒) แล้ว ก็ไม่มีมาตราใดกำหนดถึงอำนาจการยุบสภาไว้เลย นั้นหมายถึงว่า ทั้งฝ่ายอำนาจบริหารและพระมหากษัตริย์มิได้มีอำนาจในการยุบสภาผู้แทนราษฎร ยิ่งกว่านั้นการตั้งชื่อฝ่ายบริหารว่า "คณะกรรมการราษฎร" ซึ่งเป็นการเน้นถึงการเป็นผู้บริหารของราษฎรและแสดงนัยว่า คณะบริหารเป็นเสมือนกรรมาธิการชุดหนึ่งของสภาผู้แทนราษฎรและ "มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสภา" (มาตรา ๒๔) ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีมาจากการปฏิวัติฝรั่งเศส

รัฐธรรมนูญนี้ร่างโดย หลวงประดิษฐมนูธรรม หัวหน้าสายพลเรือนของคณะราษฎร และถือว่าเป็น "มันสมอง" ของคณะผู้ก่อการนี้ด้วย ซึ่ง ปรีดี พนมยงค์ ได้อธิบายในระยะเวลาต่อมา

ว่า ธรรมนูญฉบับนี้ในร่างเดิมของคนนั้น มิได้มีคำว่า "ชั่วคราว" แต่เมื่อทูลเกล้าฯ ถวาย
 คอพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระองค์ก็ขอให้เติมและเขียนเป็นลายพระหัตถ์ของ
 พระองค์ด้วยคำว่า "ชั่วคราว" ไว้ และรับสั่งว่าให้ใช้ไปพลางก่อน แล้วจึงตั้งให้กรรมการ
 พิจารณาร่างรัฐธรรมนูญถาวรเพื่อนำเสนอต่อไป แต่ปรากฏว่าในคณะกรรมการร่าง
 รัฐธรรมนูญชุดใหม่ ๕ คน มีเพียงหลวงประดิษฐมนูธรรมที่เป็นฝ่ายคณะราษฎร และมีพระยา
 นิติศาสตร์ไพศาล (วัน จามรมาน) พ.ศ. หลวงสินาคโยธารักษ์ (ชิต มั่นศิลป์) เป็นต้น
 โนมเอียงมาทางคณะราษฎร แต่อีก ๒ คน เป็นฝ่ายขุนนาง โดยเฉพาะพระยามโนปกรณา
 พระยาศรีวิสารวาจา พระยาราชวังสัน ก็ร่วมเป็นกรรมการด้วย ยิ่งกว่านั้นในส่วน
 คำปรารภนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงร่างด้วยพระองค์เอง ทั้งยังพิจารณาด้วยท
 ุครบถ้วนกระทั่งความอย่างแท้จริง (ทิพวรรณ บุญทวี ๒๕๒๔ : ๑๕๗) ดังนั้นรัฐธรรมนูญ
 ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงเป็นฉบับประนีประนอมและมีหลักการหลายอย่างเปลี่ยนแปลง
 ไป ก็จึงเห็นได้ตั้งแต่คำปรารภที่มีใจกล่าวถึงคณะราษฎรเลย แยกฉบับกล่าวว่าการเปลี่ยน
 แปลงการปกครองราชอาณาจักรนั้นเป็นการ "ทรงพระราชดำริ" และมีใจเปลี่ยนคำเป็นว่า
 "อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวสยาม" มิได้ใช้คำว่า "เป็นของ" อีกต่อไป ทั้งยังได้ยก
 สถานะให้พระมหากษัตริย์ (มิได้ใช้คำว่า "กษัตริย์" เฉย ๆ) เป็นประมุขและใช้อำนาจอธิปไตย
 นี้ใน ๓ ลักษณะ คือทาง นิติบัญญัติ, บริหาร, และตุลาการ (มาตรา ๒, ๖, ๗ และ ๘)
 ซึ่งเป็นการยกฐานะของ พระมหากษัตริย์ให้สูงขึ้นอย่างชัดเจน ส่วนมาตรา ๕ ที่ว่าด้วยการ
 สืบทอดสมบัติ แม้จะคงสาระที่คล้ายของเดิม แต่ก็ตัดคำระบือนหลังถึงสถานะของพระบาท
 สมเด็จพระปกเกล้าฯ ออกไป และยังให้อำนาจแก่พระมหากษัตริย์ในการยุบสภาผู้แทนราษฎร
 (มาตรา ๒๕) มีอำนาจในการตราพระราชกำหนดใช้แทนพระราชบัญญัติเป็นการชั่วคราว
 (มาตรา ๕๒) ทรงอำนาจในการประกาศสงครามและทำสัญญาสงบศึก (มาตรา ๕๔) ทรง
 อำนาจในการอภัยโทษ (มาตรา ๕๕) และทรงอำนาจตราพระราชกฤษฎีกาที่ไม่ขัดต่อก
 กฎหมาย (มาตรา ๕๖) อนึ่ง รัฐธรรมนูญนี้ก็ยังได้มีการแก้คำว่า "กรรมการราษฎร"
 เป็น "รัฐมนตรี" และ "ประธานกรรมการราษฎร" เป็น "นายกรัฐมนตรี" (หมวดที่ ๔)
 ซึ่งพระยามโนปกรณา โถงอธิบายถึงเหตุผลในการเปลี่ยนคำว่า "พระเจ้าอยู่หัวทรงทัก...
 ทรงรับสั่งว่าคำไม่เพราะ และไม่คอยจะถูกเรื่องตามแบบราชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ"

(วง.สส. ครั้งที่๓๔ พ.ศ.๒๔๗๕)

ถึงกระนั้น รัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ยังมีได้เป็นไปตามจินตภาพของฝ่ายขุนนาง เช่น พระยาศรีวิสารวาจา และ พระยามโนปกรณัม ซึ่งค่อนข้างโน้มน้าวที่จะให้มีรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับเค้าโครงรัฐธรรมนูญฉบับแรก มี. สตีเวน พ.ศ. ๒๔๗๔ เค้าโครงร่างฉบับนี้กำหนดให้มีระบอบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญและมีรัฐสภาเช่นกัน แต่ยังคงยกฐานะพระมหากษัตริย์ไว้เหนือรัฐธรรมนูญ และสงวนสิทธิ์ให้พระมหากษัตริย์อย่างมาก เช่นให้อำนาจในการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีด้วยตนเอง ให้อำนาจในการแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้ตามพระราชอัธยาศัยไม่เกินกึ่งหนึ่งของสภา ให้อำนาจตราพระราชบัญญัติใด "ในเหตุฉุกเฉิน หรือเมื่อมีพระราชกฤษฎีกาว่ามีความจำเป็นต่อประโยชน์หรือความมั่นคงของแผ่นดิน" โดยไม่ต้องเสนอต่อสภา ให้อำนาจในการทำสัญญาและข้อตกลงระหว่างประเทศ โดยไม่ต้องเสนอสภา และให้อำนาจในการยับยั้งพระราชบัญญัติที่ผ่านสภานิติบัญญัติมาแล้ว ทั้งยังให้มีอภิรัฐมนตรีสภาต่อไป (ชยันนิก สมุทวนิช ๒๕๒๓: ๑๓๗-๑๔๑) จินตภาพเช่นนี้จึงแตกต่างอย่างมากกับสิ่งที่ฝ่ายคณะราษฎรทงเสนอ นอกจากนี้ ความที่วาทหลวงประจักษ์ฐมนุชรรม เป็นผู้ร่างแถลงการณ์ของคณะราษฎรที่ "ข้อนี้ทำให้สมาชิกในพระราชวงศจักรทั่วไปโหม่นสน้อยใจและแค้นเคืองมาก" (พระราชกฤษฎีกาตอบคำกราบบังคมทูลขอพระราชทานขมาโทษของคณะราษฎร ๙ ธันวาคม ๒๔๗๕ อ้างจาก ว.ช.ประสังสิต ๒๕๐๕: ๒๓๖) ก็ยังเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ฝ่ายของพระยามโนปกรณัม และพระยาศรีวิสารวาจาต้องการที่จะขับหลวงประจักษ์ฐมนุชรรมให้พ้นไปจากวงการเมือง แนวโน้มนั้นก็กล่าวว่ามีที่ท่าว่าจะเป็นเรื่อง เมื่อ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ผู้นำฝ่ายทหารที่สำคัญที่สุดของคณะราษฎรหันมาให้การสนับสนุนกึ่งนั้นฝ่ายของพระยามโนปกรณัม และพระยาทรงสุรเดชจึงเร่งเร้าให้หลวงประจักษ์ฐมนุชรรมร่างโครงการเศรษฐกิจขึ้นมาเสนอ ด้วยเหตุผลว่า "การจัดทำโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ จึงเป็นงานที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งที่รัฐบาลต้องรีบดำเนินการ นอกเหนือจากการจัดวางรัฐธรรมนูญที่รัฐบาลได้ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว " (อ. พิบูลสงคราม ๒๕๑๔: ๑๔๕) แต่ปรากฏว่าเค้าโครงเศรษฐกิจที่หลวงประจักษ์ฐมนุชรรมร่างขึ้น ได้ถูกนำมาโจมตีอย่างมาก แม้กระทั่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า "โครงการนี้นับเป็นโครงการอันเกี่ยวอย่างแน่นหนากับประเทศรัสเซียให้อยู่" (เดือน บุญนาค ๒๕๑๗: ๓๖๑) สำหรับกลุ่มนิยมเจ้าเช่น หลุยส์ คีร์วิค มีความเห็นว่า โครงการนี้ "ได้คัดลอกเอาหลักใน

คำหับเศรษฐกิจของ คาร์ล มาร์กซ มาไว้แต่บรรทัดแรกถึงบรรทัดสุดท้าย" (๒๕๓๓: ๑๖๘) ดังนั้นเค้าโครงเศรษฐกิจฉบับนี้จึงนำมาซึ่งความขัดแย้งทางความคิดอย่างรุนแรง

ผลของกรณีนี้ได้นำมาซึ่งความแตกแยกในวงการบริหาร เพราะฝ่ายของพระยามโนปกรณัม และพระยาทรงสุรเดชได้แสดงการคัดค้านเค้าโครงเศรษฐกิจนี้ ขณะที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นฝ่ายคณะราษฎรสายพลเรือนได้แสดงความสนับสนุนหลวงประดิษฐมนูธรรม รัฐบาลพระยามโนปกรณัม จึงได้ดำเนินการคืนน้ำต๋อไปด้วยการออกคำสั่งห้ามข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือน รวมทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่สอง มิให้เข้าเป็นสมาชิกสมาคมการเมือง ซึ่งในขณะนั้นก็มีเพียงสมาคมคณะราษฎรอยู่สมาคมเดียว ดังนั้นที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรจึงได้ลงมติในวันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ว่า คำสั่งเช่นนั้นขัดกับรัฐธรรมนูญ และไม่มีผลบังคับใช้ (รง.สส. ครั้งที่ ๕๓/พ.ศ. ๒๕๓๕) รัฐบาลพระยามโนปกรณัม จึงได้ตอบโต้ด้วยการออกพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๖ และประกาศปรับปรุงคณะรัฐมนตรีด้วยเหตุผลที่ว่า "ความเห็นข้างนอมนั้นปรารถนาที่จะวางนโยบายเศรษฐกิจไปในทางอันมีลักษณะคอมมิวนิสต์" (คำแถลงการณ์ของรัฐบาล ๑ เมษายน ๒๕๓๖) ในวันต่อมา ก็ออกพระราชบัญญัติการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. ๒๕๓๖ เพื่อที่จะใช้เล่นงานหลวงประดิษฐมนูธรรมโดยตรง จากนั้นในวันที่ ๑๒ เมษายน หลวงประดิษฐมนูธรรมก็ถูกส่งตัวให้เดินทางไปยังประเทศฝรั่งเศส

วิกฤตการณ์เหล่านี้เอง ได้ทำให้ความขัดแย้งในรัฐบาลชุดพระยามโนปกรณัมรุนแรงมากขึ้น จนในที่สุด วันที่ ๑๐ มิถุนายน ก็ได้เกิดกรณีการลาออกของ ๔ ทหารเสี้อยู่หน้าทหารของคณะราษฎร อันได้แก่ พระยาพลพลหุหเสนา พระยาทรงสุรเดช พระยาฤทธิอัคเนย์ และ พ.ท. พระประศาสน์พิทยายุทธ(วัน ชูถิ่น) กล่าวกันว่า การลาออกครั้งนี้เป็นแผนการของพระยาทรงสุรเดชที่จะขจัดพระยาพลพลหุหเสนา ออกจากตำแหน่ง โดยให้พระยามโนปกรณัม เชิญให้พระยาทรงสุรเดช กลับคืนมาสู่อำนาจเพียงผู้เดียว (เสาวรักษ์ ๒๕๐๘: ๒๓๒) แต่สถานการณ์พลิกกลับเมื่อพระยาพลพลหุหเสนาได้ร่วมกับนายทหารชั้นผู้น้อยของคณะราษฎร เช่น พ.ท.หลวงวิบูลสงคราม(แปลก ชิตะดิงคะ) และ น.ท.หลวงศุภชลาศัย

(บุง ศุภชลาศัย) ก่อการรัฐประหารขึ้นเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ นั้นเอง โดยแถลงการณ์ของทหารที่ยึดอำนาจได้อ้างถึงเหตุผลของการล้มล้างรัฐบาลของพระยามโนปกรณ์ฯ ว่า

ควยคณะรัฐมนตรีที่บริหารราชการแผ่นดิน ณ บัดนี้ ไม่ครบถ้วนตามรัฐธรรมนูญ โดยเริ่มคนปึกสภายุแทนราษฎรแลวงศิโรตฐธรรมนูญเป็นอันมากหลาย คณะทหารบุกทหารเรือ และพลเรือนจึงเห็นเหตุจำเป็นตองยึดอำนาจ เพื่อให้มีการเปิดสภายุแทนดำเนินการตามรัฐธรรมนูญ (ประชชาติ ๒๑ มิถุนายน ๒๔๗๖)

ดังนั้น หลังจากการยึดอำนาจได้เพียง ๒ วัน ก็ได้มีการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรขึ้น และได้มีการประกาศรายชื่อ คณะรัฐมนตรีชุดใหม่ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่า พระยามโนปกรณ์ฯ พระยาศรีวิสารวาจา และพระยาราชวังสัน จะไม่ได้รับเลือกเข้ามาสู่ตำแหน่งบริหารอีก แต่ที่สำคัญคือ กลุ่มปีกขวาของคณะราษฎรอันได้แก่ พระยาทรงสุรเดช พระยาฤทธิอัคเนย์ พระประศาสน์พิทยายุทธ และร.ท.ประยูรภมรมนตรี มิได้มีรายชื่อเข้าร่วมในคณะรัฐบาลชุดใหม่เช่นกัน ในครั้งนี้ พระยาพลพลหยุดเสนาหัวหน้ากลุ่มคณะราษฎร ได้เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน

อย่างไรก็ตาม คณะรัฐมนตรีชุดใหม่นี้ก็ยังคงเห็นถึงแนวโน้มนการประนีประนอมและการบกรองร่วมระหว่างผู้ก่อการคณะราษฎรและกลุ่มขุนนางเก่า เพราะในจำนวนรัฐมนตรี ๑๕ คนที่แต่งตั้ง เป็นคณะราษฎรเพียง ๖ คน และฝ่ายขุนนางก็ยังคงได้ว่าการกระทรวง เช่น พระยาอุคมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (มรว.ประยูร อิศรศักดิ์)-มหาดไทย พระยาโกมารกุลมนตรี (ชื่น โกมารกุล ๓ นคร)-เศรษฐการ เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศร์ (จิตร ๓ สงขลา)-คลัง พระยาประเสริฐสงคราม (เทียบ คมกฤต)-กลาโหม เป็นต้น และความพยายามประสานกับกลุ่มปีกขวาของคณะราษฎรเห็นได้โดยการตั้ง พ.อ. พระสิทธิเรืองเกษพล (แสง พันธุ์ประภาส) เพื่อนสนิทของพระยาทรงสุรเดชเป็นรัฐมนตรี และเชิญชวนพระยาฤทธิอัคเนย์ กลับมารับตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม

แต่กระนั้น การรัฐประหาร ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ นั้น เป็นเสมือนฟางเส้นสุดท้าย ที่ทำให้ฝ่ายปฏิปักษ์ของคณะราษฎรไม่อาจยอมรับได้อีกต่อไป จึงได้นำมาสู่

ความพ่ายแพ้ของฝ่ายกบฏวระเกชนั้น ได้ทำให้ฝ่ายรัฐบาลคณะราษฎรมีฐานะมั่นคงยิ่งขึ้น และเป็นการยกมทบาทของพ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งเป็นผู้อำนวยการในการปราบปรามให้สูงขึ้น โดยรัฐบาลได้ถือโอกาสดังกล่าวในการกวาดล้างชุมก่าลังของฝ่ายนิยมเจ้าอย่างรุนแรง วิทยการเรียกจับกุมและสอบสวนบุคคลต่างๆที่เกี่ยวข้อง หรือสงสัยว่าจะเกี่ยวข้องกับถึง๖๐๐คน ในจำนวนนี้ส่งฟ้องศาล๓๘๖คน และยังมีตั้งจับกุมเพิ่มเติมอีก๒๗คน และในส่วนที่ส่งฟ้อง ก็ได้มีการตั้งศาลพิเศษขึ้นพิจารณาโทษ ซึ่งได้มีการตัดสินลงโทษในชั้นต่างๆถึง๒๕๐คน และที่ไม่ถูกพิพากษาลงโทษจากศาล แต่ก็ถูกปลดจากราชการมีมากถึง๑๑๗คน (กจช.[๒] สร.๐๒๐๑.๘/๘) ผลจากการกวาดล้างครั้งนี้ทำให้พลังฝ่ายนิยมเจ้าอ่อนตัว และลดการคุกคามลงอย่างมาก หรืออย่างน้อยก็ไม่อาจก่อการคุกคามทางการเมืองการทหาร ได้อีก จึงทำให้ระบอบใหม่มีเสถียรภาพมากขึ้น

แต่กระนั้นกรณีการปราบปรามกบฏวระเกช ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลคณะราษฎรกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าที่ไม่ราบรื่นอยู่แล้วต้องเลวร้ายขึ้นอีก ฝ่ายคณะราษฎรก็มีความเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเป็นผู้สนับสนุนการกบฏ และอยู่เบื้องหลังการโค่นรัฐบาล (กรมโฆษณาการ ๒๔๘๒: ๑๖-๑๗) ส่วนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าก็ไม่พอพระทัยรัฐบาลที่จะลงโทษผู้ก่อกบฏถึงขั้นประหารชีวิต และยังไม่พอพระทัยในเรื่องพระราชบัญญัติมรดก เรื่องสิทธิในการเลือกและแต่งตั้ง ส.ส.ประเภทที่สองตามพระราชอัชฌาศัย และยังทรงต้องการให้ ถวายอำนาจในการคัดเลือกค่านกฎหมายแก่พระมหากษัตริย์ให้มากขึ้น(ดู พระราชบันทึกข้อไขต่างๆ ๒๖ ธันวาคม ๒๔๗๗ อ้างใน ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์ ๒๕๑๖: ๑๑๗-๑๓๓) แต่เมื่อรัฐบาลไม่อาจยินยอมในข้อเสนอเหล่านี้ได้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าจึงสละราชสมบัติอย่างเป็นทางการในวันที่๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ หลังจากนั้นพระองค์เจ้าอนันทมหิดล พระโอรสในสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ก็ได้รับการอัญเชิญขึ้นครองราชสมบัติแทน

ในอีกด้านหนึ่ง แม้จะมีปัญหาเกี่ยวกับกบฏวระเกช แต่รัฐบาลคณะราษฎรก็ยังได้จัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปครั้งแรกตามกำหนด คือในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๗๖ ได้มีการเลือกตั้ง ส.ส.ประเภทที่หนึ่งด้วยวิธีการเลือกทางอ้อมจำนวน๗๕คน ผลการเลือกตั้งนั้นมีได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านการบริหารมากนัก เพราะรัฐบาลยังคงควบคุมเสียง

การต่อต้านครั้งใหญ่ของทหารฝ่ายปฏิปักษ์คณะราษฎร ที่เรียกตนเองว่า "คณะกู้บ้านกู้เมือง" โดยมีการรวบรวมทหารจากหัวเมืองต่างๆ และโดยยกเข้ามาล้อมพระนครในวันที่ ๑ ตุลาคม เบื้องหลังของการก่อกองกบฏครั้งนั้นก็คือ ความร่วมมือระหว่างกลุ่มปีกขวาของคณะราษฎรและฝ่ายนิยมเจ้า เพราะกลุ่มปีกขวาของคณะราษฎรที่นำโดยพระยาทรงสุรเดชนั้น ได้แตกออกจากคณะราษฎร ส่วนใหญ่ตั้งแต่หลังการรัฐประหาร ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ และด้วยความคิดที่จะปฏิเสธร่างคณะราษฎรชั้นผู้น้อยที่ "ต้องการบริหารงานตำแหน่งสำคัญ ๆ ทั้งที่ตัวไม่มีความรู้และไม่เคยผ่านงานชั้นค่า ๆ มาก่อนเลย" (พระยาทรงสุรเดช ๒๕๑๔: ๒๓) ทำให้กลุ่มนี้มีจุดยืนใกล้เคียงกับฝ่ายขุนนางเก่ายิ่งขึ้น ดังนั้นฐานะของกลุ่มปีกขวาคณะราษฎรจึงเป็นเสมือนส่วนที่ถืออาวุธของฝ่ายขุนนางเก่าที่จะฟื้นฟูฐานะการกุมอำนาจของฝ่ายขุนนางเช่นสมัยพระยามโนปกรณ์ฯ ส่วนฝ่ายนิยมเจ้า ก็มีเหตุในการไม่ชอบฝ่ายคณะราษฎรอยู่แล้ว และการที่รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา ยอมรับหลวงประดิษฐมนูธรรมกลับประเทศแล้วแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีในวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ก็เป็นเสมือนเชื้อเพลิงที่ทำให้การต่อสู้ของฝ่ายทหารปะทุขึ้น

ผู้ที่มีส่วนสำคัญในการคิดการ ได้แก่ พ.อ. พระยาศรีสิทธิสงคราม (คืน ทหาราม) พ.ศ. หลวงพหลพยุหเสนา (จิตร อัครินทิต) และประยูร ภมรมนตรี กับ พ.ท. หลวงวิระโยธา (ถวิล ศิริศัพท์) ผู้บังคับกองพันทหารราบที่ ๒ ก็มีส่วนร่วมคิดการด้วย (ประยูร ภมรมนตรี ๒๕๑๔: ๒๓๘) และพระยาทรงสุรเดชก็ได้ "คว่ำขุมกำลัง" มอบให้พระยาศรีสิทธิสงคราม เป็นหัวหน้าคณะในการดำเนินการ ก่อนหน้าที่จะเดินทางไปต่างประเทศพร้อมกับพระบรมเสาศันพิทยายุทธ (เสาวรักษ์ ๒๕๐๘: ๒๘๕-๒๘๐) ตามแผนการที่วางไว้ก็คือ จะมีการชุมนุมทหารโดยใช้นครราชสีมาเป็นศูนย์กลาง และยกเข้าล้อมพระนคร จากนั้นทหารหน่วยต่าง ๆ ในพระนครที่เป็นฝ่ายของพระยาทรงสุรเดช ก็จะแข็งอำนาจและทำให้รัฐบาลควบคุมสถานการณ์ไม่ได้จนต้องลาออกไป แต่แผนการนี้ผิดพลาดในขณะที่มีการประชุมทหารที่รวมการที่นครราชสีมาได้เลือกให้ พล.อ. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายวเรศขึ้นเป็นแม่ทัพ และพระยาศรีสิทธิสงครามได้เป็นเพียงรองแม่ทัพ ดังนั้นหน่วยทหารในพระนครที่คิดว่าฝ่ายนิยมเจ้าจะขึ้นมามีบทบาทครอบงำ และจะนำเอาระบอบเก่ามาใช้อีก (ไชยวัฒน์ ยนเบี่ยม ๒๕๒๒: ๘๕) จึงมิได้ลุกขึ้นแข็งข้อต่อรัฐบาลตามแผนกำหนดเดิม ความพยายามของ "คณะกู้บ้านกู้เมือง" จึงได้ล้มเหลว และได้กลายเป็น "กบฏบวรเดช" ไปในท้ายที่สุด

ข้างมากได้ช่วยการแต่งตั้งส.ส.ประเภทที่สองในจำนวนเท่ากันเข้าสู่สภา กระนั้นก็ตาม การเปิดการเลือกตั้งใหม่ส.ส.ประเภทที่หนึ่งนี้ ก็เท่ากับว่าจะเป็นการเปิดโอกาสให้คน กลุ่มใหม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในวงจรร่างอำนาจ เพราะแม้ว่าผู้แทนราษฎรที่มาจากการ เลือกตั้งเหล่านี้ส่วนมากจะมีพื้นฐานมาจากข้าราชการ แต่ก็จะเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อยหรือ เป็นผู้นาระดับท้องถิ่น ดังจะเห็นได้ว่า ในจำนวนสมาชิกสภาที่มาจากการเลือกตั้ง เป็น ขุนนางชั้นพระยาเพียง๔คนเท่านั้น นอกนั้นจะมีฐานะที่ต่ำกว่านี้ และแม้แต่ในชั้นพระยา ๔คน ก็มีลักษณะพิเศษ เพราะนอกจาก พล.ท. พระยาเทพหัสดิน(ผาด เทพหัสดินฯ)ส.ส. พระนครที่เป็นฝ่ายนิยมเจ้า แล้ว อีก๓คน คือ พ.อ.พระยาเสนาภิมุข(แสง เคมียาจล)ส.ส. นครราชสีมา พระยาสารคามคณาภิบาล(อนงค์ พยัคฆ์นคร)ส.ส.มหาสารคาม และ พระยา สมันตรีบุรินทร์ (คุ้ย มินอภัยกุลลา)ส.ส.สตูล ต่างก็มีไชระกษัตริย์ชั้นขุนนางสำคัญในส่วนกลาง แต่ รัฐบาลคณะราษฎรก็ได้แสดงการรับรู้ถึงความสำคัญของส.ส.ประเภทที่หนึ่งเหล่านี้ ด้วยการ แต่งตั้งพระยาสมันตรีบุรินทร์ และ พระคุณยชาธรปรีชาไวฑู(ยม สุขานุศาสน)ส.ส. เชียง ราย เข้าเป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดใหม่เมื่อวันที่๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๗๖ หลังจากนั้น ในรัฐบาลชุดต่อมาก็ยังคงมีส.ส.ประเภทที่หนึ่ง เข้าร่วมเป็นรัฐมนตรีช่วยเสมอ

ปรากฏว่ากลุ่มส.ส.ประเภทที่หนึ่งเหล่านี้ ก็ได้ทำหน้าที่เป็นฝ่ายค้านภายในระบอบ ใหม่ได้อย่างค่อนข้างมีประสิทธิภาพ จนทำให้รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาต้องลาออก ถึง๒ครั้ง ในวันที่๒๒ กันยายน พ.ศ.๒๔๗๗ และวันที่๒๓ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๘๐ จนกระทั่ง ท้ายสุดเมื่อรัฐบาลพ่ายแพ้คดีเรื่องการพิจารณาระเบียบงบประมาณในวันที่๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๑ รัฐบาลได้ตัดสินใจยุบสภาและให้มีการเลือกตั้งใหม่ อันเป็นผลให้พระยาพหลพลพยุหเสนา พ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไป จากนั้น พ.อ.หลวงพิบูลสงคราม ก็ได้เข้ารับตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีแทน เมื่อวันที่๑๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๑

กล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า การก่อการปฏิวัติพ.ศ.๒๔๗๕นั้น ได้ก่อให้เกิด สภาพการเมืองแบบใหม่ ซึ่งเป็นผลจากการสลายอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชของพระมหา กษัตริย์ และการคืนอำนาจของพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ โดยกลุ่มที่ขึ้นสู่อำนาจแทนก็คือ "คณะราษฎร"ซึ่งมุ่งจะสร้างระบอบใหม่ที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด มีการจำกัดอำนาจ พระมหากษัตริย์ แม้การเลือกตั้งรัฐสภาขึ้นเป็นตัวแทนทางอ้อมของประชาชน นอกเหนือ จากนี้ก็ยังคงมีอีก๓กลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอำนาจ นั่นคือกลุ่มนิยมเจ้าที่มุ่งจะรื้อฟื้นอำนาจ

พระมหากษัตริย์ กลุ่มขุนนางเก่าที่คงการล่ออำนาจพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ แด่
ก็ต้องการลกระแสปฎิวัติของคณะราษฎรด้วย และท้ายที่สุดคือกลุ่มส.ส.ประเทศที่หนึ่ง
ที่มาจากการเลือกตั้ง อาศัยการเลือกตั้งเป็นฐานเข้าสู่วงการเมือง ปฏิสัมพันธ์ระหว่าง
กลุ่มเหล่านี้เอง ที่จะก่อให้เกิดบทบาททางการเมืองในขั้นต่อไป

๒.๒ ระบบพิบูลสงครามครั้งที่ ๑

มีข้อที่น่าสังเกตว่าการเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพ.อ.หลวงพิบูลสงคราม
นั้น เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสความคิดแบบอำนาจเด็ดขาดที่พัฒนาขึ้นทั้งภายในและภายนอก
ทั้งนี้สถานการณ์ระหว่างประเทศขณะนั้น อิตาลี ญี่ปุ่น และเยอรมนีกำลังอยู่ในระหว่างสมัย
การสร้างชาติด้วยระบบฟาสซิสต์ซึ่งเป็นระบบที่วางรากฐานอยู่ที่ลัทธิชาตินิยมและทหาร
นิยม แนวคิดดังกล่าวได้ส่งอิทธิพลอย่างมากต่อหลวงพิบูลสงครามและกองทัพบก ที่มุ่งจะสร้าง
ชาติไทยขึ้นใหม่ภายใต้ระบบที่มีผู้นำอันเข้มแข็ง ยิ่งกว่านั้นบทเรียนแห่งความไร้เสถียรภาพ
ของรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาที่ลาออกเพราะเหตุในสภาถึง ๓ ครั้ง ก็ได้ทำให้
รัฐบาลใหม่ของหลวงพิบูลสงครามมีแนวโน้มที่จะใช้รูปแบบการบริหารที่ใหม่เอียงไปในทาง
เผด็จการมากขึ้น อย่างไรก็ตาม รัฐบาลเผด็จการของหลวงพิบูลสงครามนั้นมีลักษณะพิเศษ
ที่ว่า "ระบอบรัฐธรรมนูญ" อันเป็นเป้าหมายที่คณะราษฎรต้องการสถาปนาขึ้นยังคงอยู่ต่อไป
และยังเป็นไปอย่างมีเสถียรภาพอีกด้วย ระบบพิบูลสงครามนี้ จึงมีทวิลักษณะทั้งเป็นแบบ
ที่ก้าวหน้าอันเป็นอิทธิพลที่ตกทอดมาจากการปฏิวัติ พ.ศ.๒๔๗๕ และเป็นระบอบปกครองที่
มีแนวโน้มเบ็ดเสร็จแบบเผด็จการทหารซึ่งจะก่อให้เกิดผลอันใหญ่หลวงต่อไป

หลวงพิบูลสงครามนั้น เดิมชื่อ แบลก ชิตตะสังคะ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม
พ.ศ.๒๔๔๐ ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา บิดามารดาเป็นชาวจีน ซึ่งอยู่นอกวงการบริหาร แต่เด็กชาย
แบล็กก็ได้อาศัยเงินอุดหนุนด้านการศึกษาเข้ามาสู่ระบบราชการ จากการสอบเข้าเรียนใน
โรงเรียนนายร้อยจนจบออกมาเป็นว่าที่นายร้อยตรี เมื่อพ.ศ.๒๔๕๕ และจากนั้นก็ได้เข้าเรียน
ในโรงเรียนเสนาธิการทหาร จนถึง พ.ศ.๒๔๖๗ ร.ท.แบล็ก ซึ่งทำคะแนนได้สูงมากใน
โรงเรียนเสนาธิการ ก็ได้รับทุนไปศึกษาต่อที่ประเทศฝรั่งเศสเป็นเวลา ๓ ปี ในระหว่าง
นี้เอง ร.ท.แบล็กก็ได้พบกับปรีดี พนมยงค์ นักเขียนกฎหมาย และพระยूर ภมรนนท์

นักเรียนวิศาศตร ทั้ง ๓ คนได้เริ่มกิจการที่จะยกการเปลี่ยนแปลงการปกครองอันนำมา
ซึ่งการก่อกอง "คณะราษฎร" และต่อมาในการปฏิวัติพ.ศ.๒๔๗๕นั้น หลวงพิบูลสงคราม
มีฐานะเป็นหัวหน้าฝ่ายนายทหารชั้นผู้น้อย

หลังจากการปฏิวัติพ.ศ.๒๔๗๕แล้ว หลวงพิบูลสงครามก็ได้รับตำแหน่งรองผู้
บัญชาการทหารปืนใหญ่ และเป็นรัฐมนตรีร่วมคณะในรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาด้วย
ความขัดแย้งระหว่างพระยาพหลพลพยุหเสนา กับพระยาทรงสุรเดช ได้มีส่วนช่วยให้
หลวงพิบูลสงครามมีบทบาทมากขึ้น เนื่องจากพระยาพหลฯให้การสนับสนุน และกลุ่มทหาร
ชั้นผู้น้อยที่ไม่พอใจนโยบายการปฏิรูปกองทัพอันเข้มงวดของพระยาทรงสุรเดช ก็ได้หัน
มายึดหลวงพิบูลสงครามเป็นแกนกลางเช่นกัน จากนั้นเมื่อรัฐบาลพระยามโนปกรณ์ฯขับไล่
หลวงบรมชิยมุนีธรรม กลุ่มพลเรือนที่นำโดยหลวงนฤเบศร์มานิต (สงวน จุฑะเดมีย์)
ก็ได้เห็นแก่ให้การสนับสนุนแก่หลวงพิบูลสงครามอีกฝ่ายหนึ่ง กลุ่มต่างๆเหล่านี้เองที่เค
อผลักดันให้เกิดการรัฐประหาร ๒๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๖ โดยหลวงพิบูลสงครามได้ชักชวน
น.อ.หลวงศุภชลาศัย (บุญ ศุภชลาศัย) จากกองทัพเรือเข้ามาร่วมเป็นแกนนำด้วย

หลังการรัฐประหารพ.ศ.๒๔๗๖ และการดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการปราบกบฏ
บวรเดชได้ทำให้หลวงพิบูลสงครามก้าวขึ้นสู่ฐานะอันคับคั่งองในคณะราษฎร รองจากพระยา
พหลพลพยุหเสนาโดยทันที โดยได้รับตำแหน่งรองผู้บัญชาการทหารบกตั้งแต่วันที่ ๒๐ ธันวาคม
พ.ศ.๒๔๗๖ จากนั้นก็ขึ้นเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ.
๒๔๗๗ ระยะเวลาที่หลวงพิบูลสงครามกำลังขยายบทบาทมากขึ้นนี้ บุคคลอื่นๆในคณะราษฎร
ก็กำลังก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสำคัญๆ เช่น ในกองทัพเรือแล้ว น.ท.หลวงศุภชลาศัย จะลองย้าย
ออกจากกองทัพมาเป็นอธิบดีกรมพลศึกษาเพราะความขัดแย้งในกองทัพเรือ แต่น.ท.หลวง
สินธุสงครามชัย (สินธุ กมสนาวิน) ก็ยังดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารเรือมาตั้งแต่วันที่ ๒๕
สิงหาคม พ.ศ.๒๔๗๖ และได้รับตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือในวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ.
๒๔๘๑ ทางกรมตำรวจนั้น พ.ต.หลวงออกุศลเกษจรัง (บัตร์ พึ่งพระคุณ) ได้ย้ายจากกองทัพ
บกไปเป็นรองอธิบดีตั้งแต่วันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๗๖ จากนั้นก็ไต่ขึ้นเป็นอธิบดีตำรวจเมื่อ
วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๔๗๘ ส่วนที่กรมอากาศยาน พ.ท.หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระ
คมยิ่ง) ได้ย้ายจากกองทัพบกไปรับตำแหน่งเสนาธิการกรมอากาศยานตั้งแต่วันที่ ๒๒ ธันวาคม

พ.ศ.๒๔๙๒ และย้ายไปเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศวันที่๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๙๕ นอกจากนั้น น.ต.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์(ถวัลย์ ธารีสวัสดิ์)ซึ่งย้ายออกจาก กองทัพเรือก็ได้เป็นรัฐมนตรีลอยตั้งแต่วันที่๑๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๙๒ และต่อมาก็ได้เลื่อน เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยแทนที่หลวงประดิษฐมนูธรรม หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย แสงมณี) ได้ขึ้นเป็นหัวหน้าสำนักโฆษณาการตั้งแต่วันที่๔ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๙๒ และ หลวงโกวิทอภัยวงศ์(ดวง ภัยวงศ์) ได้เป็นอธิบดีกรมไปรษณีย์โทรเลขตั้งแต่วันที่๑ กันยายน พ.ศ.๒๔๙๕ และที่สำคัญคือในกองทัพบกเอง หลวงพิบูลสงครามควบคุมอำนาจโดยอาศัย ความร่วมมือจากนายทหารระดับกลางในคณะราษฎร เช่น พ.อ.หลวงชำนาญยุทธศิลป์ (เชย รมยะนันท์) ได้เป็นผู้บังคับการมณฑลทหารบกที่ ๑ พระนคร ตั้งแต่วันที่๓ มกราคม พ.ศ.๒๔๙๗ ซึ่งเท่ากับอยู่ในอันดับในกองทัพบกออกจากหลวงพิบูลสงคราม ส่วนนายทหาร ฝ่ายคณะราษฎรคนอื่นๆ ที่เป็นผู้สนับสนุนหลวงพิบูลสงคราม ก็เช่น พ.ท.หลวงพรหมโยธี (มังกร ผลชีวิน) พ.ท.หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต(ควน จิตตาคุณ) พ.ต.ขุนปลกปรักษ์(ปลก ภาณุสระวะ) พ.ต.ขุนสุจริตรณการ(ผอง นาคะบุษ) และพ.ต.ทวน วิชัยชิตะ เป็นต้น

* การดำเนินการที่สำคัญประการแรกสุดหลังจากการขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็คือ การกวาดล้างปรักษ์ทางการเมืองอันได้แก่หลังฝ่ายนิยมเจ้า และกลุ่มของพระยา ทรงสุร เกษซึ่งเป็นภัยต่อระบอบคณะราษฎรอยู่ตลอดเวลา ความจริงแล้วการกวาดล้าง ฝ่ายนิยมเจ้านั้น ได้ดำเนินการมาแล้วตั้งแต่การปราบปรามปรามกบฏบวร เกษ แต่ส่วนที่หลงเหลือ ได้ก่อการคุกคามเป็นระยะ เช่น การส่งคนร้ายมาลอบยิงหลวงพิบูลสงคราม เมื่อวันที่๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๙๗ ซึ่งตำรวจได้จับกุมตัว พ.ต.อ.พระยาธรรมิณีเบศวร์(พิทย ผลิตเมียม) เป็นผู้ต้องหาสำคัญ การชักชวนเตรียมการที่จะก่อการ กบฏนายสิบเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ ซึ่งริเริ่มโดย ส.ต.ทวิวัฒน์ วัชรวิงศ์(สัมภาษณ์ โฉง สุวรรณพิทักษ์ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๑) นอกจากนั้น ก็ยังมีการจับกุมรายย่อยด้วยข้อหาละเมิดรัฐธรรมนูญอีก ๒ ครั้ง ได้แก่ กรณีจับกุม พล.ร.ต.พระยาวิญญูสุนทร(วิม พลกุล) โชติ คุ้มพันธ์ ธรรมบุญ เทียนเงิน และคณะ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.๒๔๙๘ และจับกุมด้วยข้อหากบฏอีกครั้งคือ กรณีจับกุมอุทัย วิวัฒนานนท์ ขุนไสวมันทยาภาส(ไสว มันทยาภาส)และพวกในเดือนมีนาคม พ.ศ.๒๔๙๒ กรณีโง่ง สุวรรณพิทักษ์ พ.ท.หลวงสงครามวิจารณ์(มูล ไวลืมขาว) และพวกในเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๔๙๗ การจับ

พล.ท.พระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน) เกือบตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๗ กรมทอองดี จันทรวงศ์
 ร.ท.๓ เฒ่า ทะลาตักขณ และพวกเกือบตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๘ คดีหลวงสิริราชทรัพย์
 (ไชย โมรากุล) และพวกเมื่อเกือบสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ แต่กระนั้นการประนีประนอมกับ
 ฝ่ายพระยาทรงสุร เกษนั้นก็ยังคงอยู่ โดยฝ่ายรัฐบาลได้พยายามชวนพระยาทรงสุร เกษ
 กลับมาเป็นรัฐมนตรี รับตำแหน่งสำคัญอื่นที่ไม่เกี่ยวกับการทหาร แต่ได้รับการปฏิเสธ
 โดยพระยาทรงสุร เกษให้เหตุผลว่า ตำแหน่งเหล่านั้นไม่เหมาะแก่ความรู้ความสามารถที่ได้
 วิชาเรียนมา (สำรวจ กาญจนสิทธิ์ ๒๕๑๖: ๓๔) สภาพเช่นนี้กลับยิ่งทำให้ฝ่ายรัฐบาลโดยเฉพาะ
 หลวงพิบูลสงครามมีความหวาดระแวงมากขึ้นว่า ฝ่ายของพระยาทรงสุร เกษจะก่อให้เกิด
 ความไร้เสถียรภาพทางการเมือง จึงนำมาซึ่งการกวาดล้างครั้งใหญ่ที่สุดในที่สุด

การดำเนินการครั้งแรกคือฝ่ายของพระยาทรงสุร เกษ มีขึ้นตั้งแต่เดือนมกราคม
 พ.ศ. ๒๔๓๘ จากกรณีที่ พ.ท.หลวงรณสิทธิพิชัย (เจือ กาญจนินทุ) สหายของพระยาทรงสุร เกษ
 พยายามที่จะก่อรัฐประหารล้มเหลว จึงได้ถูกปลดจากตำแหน่งรองผู้บังคับการมณฑลทหารบก
 ที่ ๑ และต้องลี้ภัยไปอยู่ในอินโดจีน จากนั้นต่อมาวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ จึงได้มีการ
 ปลด พ.อ.พระยาอุทธิอัคเนย์ออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงเกษตราธิการและเนรเทศ
 ให้ไปลี้ภัยที่บังก (เสถียร ศุภโศภณ ๒๕๑๖: ๓๕๐) และวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ ก็ถึง
 คราวของ พ.อ.พระประศาสน์พิทยายุทธที่ถูกย้ายจากตำแหน่งที่ปรึกษาบองกัณราชอาณาจักร
 ไปเป็นเอกอัครราชทูตประจำเยอรมนี (หลวงรณสิทธิพิชัย ๒๔๓๖: ๖) ซึ่งการดำเนินการ
 เหล่านี้ ดูเหมือนว่าจะเป็นการปูทางไปสู่การกวาดล้างครั้งใหญ่ การลงมือกวาดล้าง
 ได้เกิดขึ้นในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๔๑ หลังจากที่หลวงพิบูลสงครามขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี
 ราวเดือนเศษ และการจับกุมยังมีอยู่ต่อไปจนถึงเดือนเมษายนซึ่งเป็นเดือนขึ้นปีใหม่ของปี
 พ.ศ. ๒๔๔๕ มีรายงานว่าผู้ถูกตรวจคน สอดสวน และจับกุมมีร้อยคน ในจำนวนนี้ถูกเนรเทศ
 ไปยังต่างประเทศ ๒ คน ถูกนำตัวขึ้นศาลพิเศษเพื่อดำเนินคดี ๕๒ คน ในจำนวนนี้ศาล
 ได้ตัดสินลงโทษถึงขั้นประหารชีวิตถึง ๒๑ คน แต่ ๓ คนได้ลดหย่อนโทษ จึงมีการประหาร
 ชีวิตจริง ๑๘ คน ครั้งนี้เห็นได้ว่า ฝ่ายรัฐบาลหลวงพิบูลสงครามต้องการที่จะถอนราก
 ถอนโคนกลุ่มพระยาทรงสุร เกษเป็นหลัก ถึงแม้จะเห็นได้จากกรณีเนรเทศพระยาทรงสุร เกษ
 พร้อมด้วย ร.อ.สำรวจ กาญจนสิทธิ์ ซึ่งเป็นคนสนิทไปยังอินโดจีนฝรั่งเศส คนสนิทของ

พระยาทรงสุรเดช เช่น พ.อ.พระสิทธิเรืองเกษพล ร.อ.ขุนคลังพลพยนต์(คลัง สุนทรสุน)
 พ.ศ.ต.ขุนนามนฤมาณ(นาม ประดิษฐานนท์) พ.ศ.หลวงไววิทยากร(เสงี่ยม ไววิทย)
 ถูกประหารชีวิต พ.ศ.หลวงวรมสฤช(อิน สิงคะวิภาค)นั้นถูกยิงตายขณะที่มีการจับกุม
 แมกระทั่ง พ.อ.หลวงชำนาญยุทธศิลป์เป็นผู้ออกการ คณะราษฎรฝ่ายทหารบกที่มีฐานะรอง
 จากหลวงพิบูลสงครามในขณะนั้น ก็ถูกระวางและจับเข้าคุกไปควย ปรากฏว่าศาลได้สั่ง
 ประหารชีวิตและลงโทษมาเป็นจำคุกตลอดชีวิต อนึ่ง ในการกวาดล้างครั้งนี้ก็ยังคงมีส่วน
 ที่เหลือของฝ่ายนิยมเจ้า เช่น พล.ท.พระยาเทพหัสดิน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาท
 นเรนทร พระราชญาติรัชยา(บรมอบ มุขนาค) หลวงสิริราชทรัพย์ เป็นคน แต่แนวโน้มของ
 ฝ่ายนิยมเจ้านั้น จะถูกลงโทษในขั้นที่เบาบางกว่า มิได้ถูกประหารชีวิตมากเท่ากลุ่มคนสนิท
 ของพระยาทรงสุรเดช (ดู กรมโฆษณาการ ๒๔๔๒)

หลังจากที่เคสร่างความมั่นคงให้แก่รัฐบาลด้วยการกวาดล้างจับกุมปรับแก้ทาง
 การเมืองแล้ว รัฐบาลพิบูลสงครามก็ได้หันมาใช้นโยบาย "สร้างชาติ"ตามทัศนะของตน
 โดยมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ค่าเนนการลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ และการนำประเทศ
 เข้าสู่สงครามอินโดจีน นอกจากนี้ก็คือ การแปรเปลี่ยนรัฐไทยให้เป็น"รัฐทหาร" อยางไร
 ก็ตามหลวงพิบูลสงครามก็ได้แสดงเจตนารมณ์อยู่เสมอว่าตนต้องการที่จะรักษาหลักการเดิม
 ของคณะราษฎร เช่นการกล่าวเมื่อวันที่๑๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๔๑ว่า "อันงานที่ข้าพเจ้า
 จะสนองคุณเพื่อนร่วมชาติในกาลข้างหน้า ย่อมจะคงค่าเนนรอยตามหลัก ๖ ประการ
 นั้นเอง"(หลวงพิบูลสงคราม ๒๔๔๓: ๑๓) และที่สำคัญก็คือ คณะรัฐบาลของหลวงพิบูลสงคราม
 เมื่อวันที่๒๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๔๑ นั้น เป็นคณะที่ผู้ออกการคณะราษฎรได้เข้ามามีส่วนโดยตรง
 ในการบริหารมากที่สุด เพราะจากจำนวนรัฐมนตรีที่ประกาศ ๒๕ คน เป็นบุคคลในกลุ่ม
 ผู้ออกการคณะราษฎรถึง ๑๔ คน และเป็นผู้ที่ใกล้ชิดคณะราษฎรมากอีก ๔ คน ในจำนวนนี้ที่เป็น
 ที่เป็นผู้ออกการคณะราษฎรคนสำคัญก็เช่นหลวงประดิษฐมนูธรรม-การคลัง หลวงสินธุสงครามชัย-
 ธรรมการ หลวงพิบูลสงคราม-มหาดไทยและกลาโหม และหลวงอคุลเกษจรวิธ-ช่วยมหาดไทย
 ส่วน น.อ.พระเวษยันต์รังสฤษดิ์(มุนี มหาสันทนะ) และ พ.อ.พระบริรักษ์พิทยุทธิกิจ(เกา
 เพียรเลิศ)ซึ่งใกล้ชิดคณะราษฎร ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีเกษาราชการและรัฐมนตรีเศรษฐกิจ
 ขุนสมหาร หิระคดี(โป๊ โปรรุปลัก)รัฐมนตรีลอยเป็นเพียงคนเดียวที่มาจากส.ส.ประเภทหนึ่ง
 และเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ(จิตร ณ สงขลา) ฝ่ายขุนนางชั้นสูงคนสุดท้ายในคณะรัฐบาล

แต่เมื่อเจ้าพระยาศรีธรรมราชเบศลาออกจากรัฐมนตรีต่างประเทศในวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ ตัวแทนฝ่ายขุนนางเกาต์หมคไป จึงนับได้ว่า ระยะแรกของรัฐบาลสมัยหลวงพิบูลสงครามเป็นยุคที่คณะราษฎรสามารถบริหารงานได้ความฉิบหายของตนเองมากที่สุด

การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ระหว่างประเทศก็ส่งผลต่อการเมืองไทยด้วย ทั้งนี้เพราะในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๔๒ สงครามโลกครั้งที่สองได้ปะทุขึ้นในยุโรป และทำให้ฝรั่งเศสของฝ่ายแพทอเยอรมันในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๓ เจอนไซคิงกล่าวนี้เอง ในวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๓ รัฐบาลหลวงพิบูลสงครามก็ได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อฝรั่งเศสขอปรับปรุงดินแดน เพื่อเรียกร้องให้ฝรั่งเศสคืนดินแดนที่ไต่ยกไปจากไทยตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อฝรั่งเศสไม่ยินยอมจึงได้นำไปสู่การสู้รบกันซึ่งเริ่มปะทุขึ้นตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๓ จนกระทั่งถึงเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๔๔ การสงครามก็มีขึ้นอย่างเต็มที่เมื่อกองทัพไทยรุกข้ามพรมแดนเพื่อยึดคืนดินแดนกลับคืนตั้งแต่วันที่ ๕ มกราคม แต่กระนั้น การสงครามก็ยุติลงด้วยการไกลเกลี่ยของญี่ปุ่น เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม และท้ายที่สุดไทยก็ได้รับคืนแดน พระตะบอง เดียมราชู จำปาศักดิ์ และฝั่งขวาแม่น้ำโขงคืน กรณีนี้ได้สร้างเกียรติยศให้แก่หลวงพิบูลสงครามอย่างมาก ดังนั้นในวันที่ ๑๗ กรกฎาคม กระทรวงกลาโหมก็ได้ยื่นขอเสนอให้หลวงพิบูลสงครามได้เลื่อนยศขึ้นเป็นนายพลเอก แต่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ประธานผู้สำเร็จราชการ ได้อนุมัติให้เป็นจอมพลเป็นคนแรกสุดของยุคหลัง พ.ศ. ๒๔๓๕ ที่ได้รับยศเช่นนี้ (ถวิล อยู่เย็น ๒๕๓๑: ๗๑-๗๒)

ชัยชนะในสงครามอินโดจีนและการได้รับยศจอมพล ส่งผลอย่างสำคัญต่อสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอก ในด้านสถานการณ์ระหว่างประเทศ ทำให้รัฐบาลหลวงพิบูลสงครามเป็นที่หวาดระแวงแก่ประเทศตะวันตก ขณะที่ความใกล้ชิดระหว่างญี่ปุ่นกับไทยทวียิ่งขึ้นทุกที แต่ที่ร้ายยิ่งกว่านั้นก็คือ จุดเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในที่ทำให้ระบอบพิบูลสงครามก้าวไปสู่ลักษณะเผด็จการและ"ลัทธิผู้นำ"มากยิ่งขึ้น ดังที่ พ.ศ.ท.ชลอ ศรีศรากร ผู้ก่อการคณะราษฎรและอดีตนายกรัฐมนตรีของหลวงพิบูลสงครามให้การในคดีอาชญากรรมสงครามว่า "ตอนนั้นจำเลย(หลวงพิบูลสงคราม)บริหารราชการดีมาก ถึงความดีเห็นของเพื่อนฝูง คณะรัฐมนตรีกลมเกลียวกันดี แต่เมื่อได้คืนแดนคืนแล้ว จำเลยเป็นจอมพล ทำอะไรๆโดยพลการ ไม่ฟังความคิดเห็นเพื่อนฝูง..." (ไทยใหม่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๕) ส่วนพล.ต.อ.อคุณ อคุณเกษจรัส

รองนายกรัฐมนตรีก็ได้ให้การไว้ว่า

...ข้าพเจ้าทราบว่าการหวงวิจิตรวาทการ ได้เคยทำบันทึกเรื่องลัทธิราชาธิปไตยและพหุชนนิยม ว่าคืออย่างไร และพิมพ์เป็นโรเนียวแจกให้จอมพล ป. ในคอนคอนๆถึงเหตุว่า จอมพล ป. ยังไม่กระตือรือร้นที่จะดำเนินการตามลัทธิทั้งสองดังกล่าวแล้ว แต่ภายหลังที่ใครรับยศเป็นจอมพลแล้ว ถึงเหตุว่าจอมพล ป. จะมักเขม่นที่จะดำเนินการแก้ไขการตามลัทธิทั้งสองนั้น (อตุล อตุล เกษจรัส ๒๕๒๗: ๕๕)

การก้าวไปสู่ระบอบเผด็จการนั้น รัฐบาลหลวงพิบูลสงครามดำเนินการไปควบคู่กับ สิ่งที่เรียกว่า "นโยบายสร้างชาติ" ดังคำแถลงของหลวงพิบูลสงคราม เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๖ว่า

...คำว่าสร้างชาติเป็นคำสั้นอันได้ละความหมายไว้มากกว่าคำอักษรสองพยางค์ หนึ่งปรากฏอยู่ เพราะฉะนั้นจึงอาจมีได้แก่คำว่า ชาติที่มีมานานแล้ว เหตุใดจึงจะคงมาสร้างกันใหม่เป็นอะไรขึ้นมาอีก แท้จริงความหมายของการสร้างชาตินั้นมีว่า ชาติไทย มีอยู่แล้ว แต่สถานะบางส่วนของชาติยังไม่ถึงระดับสมบูรณ์ของการของบรรดา ชาติไทย เราจำเป็นต้องสร้างเพิ่มเติมให้ดีขึ้นกว่าเดิม ช่วยกันปรับปรุงไปจนกว่า เราทุกคนจะพอใจ หรืออย่างน้อยต้องให้ใคร่กับเสมออารยะประเทศ (เทียมจันทร์ อ่ำแห้ว ๒๕๒๑: ๑๖๒)

"นโยบายสร้างชาติ" ของหลวงพิบูลสงครามนั้น มีลักษณะที่ให้ความสำคัญแก่ด้าน เศรษฐกิจและวัฒนธรรมอย่างมาก และเป็นการดำเนินการบนรากฐานของลัทธิชาตินิยม ไทย โดยมีการปลูกเร้าให้ประชาชนเกิดความรักชาติด้วยการไชยทะเลาะและเพลงปลุกใจ และบุคคลสำคัญที่ช่วยหลวงพิบูลสงครามดำเนินการในค่านี้นี้ก็คือ หลวงวิจิตรวาทการ (กิมเหลียง วัฒนปฤดา) ซึ่งเป็นรัฐมนตรีและอธิบดีกรมศิลปากร นอกจากนี้ก็คือการกำหนดแบบแผนปฏิบัติ อันค้างานที่เรียกว่า "รัฐนิยม" เพื่อให้ประชาชนได้ยึดถือและปฏิบัติตาม และในที่สุดก็ได้ออกมา เป็นกฎหมายบังคับใช้ อันได้แก่พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๘๓ และ พระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมที่ประชาชนไทยต้องปฏิบัติตาม พ.ศ. ๒๔๘๔ (เทียมจันทร์ อ่ำแห้ว ๒๕๒๑: ๑๗๒) ซึ่งกำหนดแบบแผนการปฏิบัติตั้งแต่เรื่องการแต่งกาย กิริยามารยาท และกิจวัตรประจำวันของประชาชน เช่น ให้มีการเลิกนุ่งโจงกระเบน และห้ามกินหมาก เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว รัฐบาลหลวงพิบูลสงครามก็ยังได้ดำเนินการคอยยกเลิกบรรดาศักดิ์ โดยคณะรัฐมนตรีได้ลาออกจากบรรดาศักดิ์ตั้งแต่วันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ จากนั้นก็ได้ ประกาศ "พระบรมราชโองการยกเลิกบรรดาศักดิ์" เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๕

อันนำมาซึ่งการยกเลิกบรรดาศักดิ์ทั่วประเทศ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕: ๑๐๘๕)
ผลจากการนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนชื่อนามสกุลกันอย่างมาก ที่สำคัญเช่น

จอมพลหลวงพิบูลสงคราม	เป็น	จอมพลแปลก พิบูลสงคราม หรือ จอมพล บ. พิบูลสงคราม
หลวงประดิษฐมนูธรรม	เป็น	นายปรีดี พนมยงค์ (ชอเคิม)
พล.ต.ค.หลวงอคุณเกษจรัส	เป็น	พล.ต.ค.อคุณ อคุณเกษจรัส
หลวงโกวิทอภัยวงศ์	เป็น	นายควง อภัยวงศ์
พล.ร.ท.หลวงสินธุสงครามชัย	เป็น	พล.ร.ท.สินธุ์ กมลนาวิน
พล.ต.พระบริรักษ์เพ็ญพิจิต	เป็น	พล.ต.เภา เพียรเลิศ บริภัณฑ์เพ็ญพิจิต
พล.อ.ท.พระเวชยันตร์รังสฤษดิ์	เป็น	พล.อ.ท.มุนี มหาสันทนะ เวชยันตร์รังสฤษดิ์
หลวงนฤเบศรมานิต	เป็น	นายสงวน จุฑะเกษมย์
น.อ.หลวงชวรินทร์นาวาสวัสดิ์	เป็น	น.อ.ฉวาลัย ชวรินทร์นาวาสวัสดิ์
พล.ท.หลวงพรหมโยธี	เป็น	พล.ท.มังกร พรหมโยธี
พล.ท.หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต	เป็น	พล.ท.พิชิต เกรียงศักดิ์พิชิต
พล.ท.พระยาพลพลพยุหเสนา	เป็น	พล.ท.พจน์ พลโยธิน
พ.อ.ปลดปลัดประภักษ์	เป็น	พ.อ.ปลด ปลัดประภักษ์ พิบูลภาณุวัชริน
หลวงวิจิตรวาทการ	เป็น	นายวิจิตร วิจิตรวาทการ

ฯลฯ

สงครามมหาเอเชียบูรพาที่ปะทุขึ้นในเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๔นั้น ได้ทำให้
สถานะของรัฐบาลเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ตั้งแต่วันที่เปิดฉากสงคราม ญี่ปุ่นก็ได้ยกพลขึ้นบก
ที่ประเทศไทยเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๔ กองทัพอากาศซึ่งคอยแล่นยานพาหนะกว่าสอง
ลูกบิบบังคับให้รับเงื่อนไขยอมจำนนให้ญี่ปุ่นสามารถเคลื่อนทัพผ่านประเทศไทยได้ ปรากฏว่า
การรุกของญี่ปุ่นดังกล่าวนี้เป็นก้าวแรกที่น่าไปสู่การตัดสินใจเป็นพันธมิตรอย่างเต็มตัวต่อ
ญี่ปุ่น ค่ายการที่รัฐบาลไทยประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ ๒๕
มกราคม พ.ศ.๒๔๘๕ ซึ่งสาเหตุที่รัฐบาลจอมพลแปลกตัดสินใจร่วมมือกับญี่ปุ่นเต็มทีเช่นนั้น

น่าจะมีสาเหตุมาจากทั้งภายในและภายนอก ด้านหนึ่งก็มาจากแรงกดดันจากกองทัพญี่ปุ่นและฝ่ายนิยมญี่ปุ่นในวงการรัฐบาล ซึ่งประกอบด้วย วณิช ปานะนนท์ วิจิตร วิจิตรวาทการ และ พ.อ.ประยูร ภมรมนตรี เป็นต้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง ชัยชนะอย่างรวดเร็วของญี่ปุ่นในระยะเปิดฉากสงครามก็มีส่วนผลักดันไม่น้อยที่ทำให้จอมพลแปลกคึกคักใจ โดยหวังว่าจะได้รับประโยชน์จากการที่เป็นฝ่ายชนะสงคราม (เทียมจันทร์ อาแห้ว ๒๕๒๑: ๒๗๘) จากนั้นเองทำให้กองทัพไทยได้ถูกส่งให้บุกเข้าพม่าในล้านแคว้นเชียงตุง เพื่อหนุนช่วยกึ่งที่ค่าแกลงร่วมไทย ญี่ปุ่นได้ประกาศว่า

... เพื่อปฏิบัติตามกติกาสัญญาไมตรีในหลักการ ร่วมยุทธระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น อันมีวัตถุประสงค์จะสถาปนาวงไพฑูริร่วมกันแห่งมหาเอเซียตะวันออก กองทัพไทยจึงยกตราขามพรมแดนเขาสสุหรัทไทยไทย หรือที่เรียกว่าแคว้นชาน และไครกคืบหน้าไปหย่างรวดเร็ว มัคนี้กองทัพไทยเข้ายึคนคร เชียงตุงไว้ไคแล้วตั้งแต ๒๖ พรสภาคม ๒๔๔๕ (อานุกาพเอเซีย ๒๔๔๕: ๒๑๗)

การบริหารประเทศของจอมพลแปลก พิบูลสงครามนั้นมีแนวโน้มจะเผด็จการอยู่แล้วตั้งแต่ระยะก่อนหน้านั้น ปรากฏว่าการร่วมมือกับญี่ปุ่นนั้นยิ่งเป็นการเปิดโอกาสให้กับจอมพลแปลกได้ใช้อำนาจเผด็จการมากยิ่งขึ้นอีก ทั้งนี้ส่วนหนึ่ง ฝ่ายญี่ปุ่นกดดันให้รัฐบาลจอมพลแปลกถอดถอนบุคคลที่ไม่นิยมญี่ปุ่นออกจากวงการบริหาร เช่น ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้คัดค้านการให้ญี่ปุ่นกู้เงิน ไคพนจากตำแหน่งรัฐมนตรีคลังไปเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินตั้งแต่วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๔๕ ใสถานนทักต้องพ้นจากตำแหน่งอธิบดีกรมโฆษณาการ และเมื่อมีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีครั้งใหม่เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ก็เรียก ชัยนาม และ สงวน จูทะเคมีย ก็พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีไปค้วย จากนั้น วณิช ปานะนนท์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในฝ่ายนิยมญี่ปุ่นก็ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีตั้งแต่วันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ และได้เป็นรัฐมนตรีคลังในวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ส่วนวิจิตร วิจิตรวาทการซึ่งเป็นรัฐมนตรีลอยอยู่แล้ว ก็ได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการต่างประเทศในวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ และเป็นรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศในวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๕ จนถึง ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ก็ได้ย้ายไปเป็นเอกอัครราชทูตประจำโตเกียว (มณูญ บริสุทธี ๒๕๑๕: ๑๒๑) การปรับปรุงคณะรัฐมนตรีครั้งนี้จอมพลแปลกได้เน้นถึงวัตถุประสงค์ว่า คณะรัฐมนตรีชุดใหม่จะต้องประกอบไปด้วยบุคคลที่ "เคารพและเชื่อฟังนายกรัฐมนตรีอย่างบริสุทธีใจ" นั้นหมายถึงว่า จอมพล

แปลกจะสามารถสั่งการ ได้อย่างสะดวกมากขึ้นโดยไม่มีผู้คัดค้าน จากนั้นรัฐบาลจอมพลแปลกก็ได้นำนโยบาย "เชื่อดูน่า" มากยิ่งขึ้น และยังได้นำการปรับปรุงวัฒนธรรมอีกหลายประการ เช่น การแก้ไขตัวอักษรให้ลดน้อยลง และประการแบบแผนทางวัฒนธรรม เช่น ให้ประชาชนสวมหมวกเมื่อออกจากบ้าน เป็นต้น (แถมสุข นุ่มนนท์ ๒๕๒๑: ๔๕-๕๒) นอกจากนี้ การเพิ่มธรรมเนียมปฏิบัติเกี่ยวกับดูน่า เช่น การให้วันเกิดจอมพลเป็นวันหยุดราชการ เพื่อ "ทำสวนและเลี้ยงสัตว์" การสวดวันครบรอบมงคลสมรสจอมพล การศึกษารูปจอมพลตามสถานี่ราชการ ทำความเคารพรูปจอมพลในโรงมหรสพ และการสร้างตราไก่เป็นสัญลักษณ์จอมพล (เทียมจันทร์ อ่ำแห้ว ๒๕๒๑: ๓๔๔-๓๔๗) ทั้งยังมีการให้หนังสือพิมพ์ต่างๆ ตีและโฆษณาข่าวเกี่ยวกับดูน่า เช่น "เชื่อดูน่าทำให้ชาติพ้นภัย" (ประมาธวัน) "แนวพิบูลสงคราม" (นิกร) "ความปลอดภัยของชาติอยู่ที่เชื่อดูน่า" (สุวัณภูมิ) เป็นต้น

การบุกรุกของญี่ปุ่นและการที่รัฐบาลจอมพลแปลกประกาศร่วมสงครามไต้หวันมาซึ่งการต่อต้านคัดค้านทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนไทยที่ยังคงคัดค้านอยู่ในประเทศตะวันตก ได้มีการจัดตั้งกลุ่มต่อต้านญี่ปุ่นที่สำคัญขึ้น ๒ กลุ่มคือ กลุ่มคนไทยในสหรัฐ ได้รวมตัวกันขึ้นเป็น "ขบวนการเสรีไทย" โดยมี มรว. เสนีย์ ปราโมช อภิศเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐ เป็นผู้นำ และได้รับการสนับสนุนอย่างมากจากฝ่ายสหรัฐอเมริกา และที่น่าสังเกตุก็คือ ตั้งแต่วันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ หลังจากที่ญี่ปุ่นบุกไทยเพียง ๒ วัน มรว. เสนีย์ก็ได้ตัดสินใจ "ว่าจะไม่ยอมรับรองการยอมแพ้ของรัฐบาลไทยต่อญี่ปุ่น และจะดำเนินการต่อต้านไปตามหน้าที่ในกฎหมาย" (มรว. เสนีย์ ปราโมช ๒๔๘๗: ๖๕๔) นั้นหมายถึงว่าการริเริ่มที่จะตั้งเสรีไทยขึ้นต่อต้านญี่ปุ่นและรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงครามนั้นมีขึ้นก่อนหน้าที่ไทยจะประกาศสงครามกับสหรัฐและอังกฤษด้วยซ้ำ จากนั้นต่อมา ในราวเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๕ นักเรียนไทยในอังกฤษก็ได้รวมตัวกันตั้งเป็นขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นขึ้นมา ซึ่งกลุ่มเสรีไทยในอังกฤษนี้ในระยะต่อมาได้ยินยอมรับให้ มจ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สันติ สวัสดิวัตน์ พระเชษฐาของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เป็นหัวหน้าคณะ

แต่กระแสดการต่อต้านจากต่างประเทศนั้น มิได้ส่งผลบั่นทอนมากเท่ากับความแตกหักทางการเมืองภายในประเทศ โดยกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญก็คือ คณะราษฎรสายพลเรือนที่นำโดยปรีดี พนมยงค์นั่นเอง ความจริงแล้วในระยะแรก กลุ่มคณะราษฎรสายพลเรือนนั้นนับ

ว่าเป็นผู้ร่วมมือที่กระทำความผิดของรัฐบาลพลพรรค โดยเฉพาปรีดี พนมยงค์หรือหลวงประดิษฐมนูธรรมนั้นถือว่าเป็นหนึ่งในหลักสำคัญของรัฐบาลพลพรรคในระยะแรกควยซ้ำ แต่ความแตกแยกของคนทั้งสองอาจจะค่อยๆก่อตัวขึ้นนับตั้งแต่ครั้งสงครามอินโดจีนเป็นต้นมาและมาถึงขั้นแตกหัก หลังจากญี่ปุ่นบุกไทยแล้ว คังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า ตั้งแต่คืนวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ หลังจากที่รัฐบาลต้องยอมให้ญี่ปุ่นผ่านประเทศ กลุ่มคณะราษฎรสายพลเรือนและผู้นิยมลัทธิชาตินิยม เช่น คีรีเกษม ชาญนาม มล.กรี เกชาวงศ์ (หลวงเกษมกิจวัตร) สงวน ตุลารักษ์ จรูญ สืบแสง ทองเปลว ชลภูมิ และ ทวี ตะเวทีกุล เป็นต้น ก็ได้ไปพบปรีดี พนมยงค์ที่บ้านป้อมเพชร และได้เริ่มเตรียมการที่จะตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น (พุนศักดิ์ศึกษานวัตร ๒๕๑๖: ๔๕-๔๖) มีความเป็นไปได้ว่า ในระยะแรกกลุ่มคณะราษฎรสายพลเรือนก็ยังมีใครมีเป้าหมายที่จะล้มล้างรัฐบาลจอมพลแปลก จนกระทั่งหลังจากที่รัฐบาลไทยได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและฝรั่งเศสแล้ว

กลุ่มแรกที่เป็นผู้ร่วมมือที่กระทำความผิดของคณะราษฎรสายพลเรือนของปรีดี พนมยงค์ก็คือ กลุ่มก้าวหน้าในสมาชิกประเภทที่หนึ่ง เช่น เคียง ศิริชินธ์ (สกลนคร) ถวิล อุดล (ร้อยเอ็ด) จำลอง คาวเรือง (มหาสารคาม) หองอินทร์ ภูริพัฒน์ (อุบลราชธานี) ชิต เวชประสิทธิ์ (ภูเก็ต) กุสิต บุญธรรม (ปราจีนบุรี) พิง ศรีจันทร์ (อุตรดิตถ์) หอง กันจากรวม (แพร่) เป็นต้น ลักษณะพิเศษของกลุ่มนี้คือเป็นกลุ่มแรกสุดที่เห็นว่า จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นเผด็จการและเคลื่อนไหวต่อต้านจอมพลแปลกมาก่อน (สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ ๒๕๓๑: ๗๔) โดยเฉพาะเคียง ศิริชินธ์ได้ไปจับกลุ่มกับจำกัถ พลาญกูร ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้ง "คณะกู้ชาติ" เพื่อคัดค้านจอมพลแปลก (พุนศักดิ์ศึกษานวัตร ๒๕๑๖: ๗๔) ปรากฏว่าสถานการณ์สงครามเอเซียบูรพาได้ทำให้กลุ่มนี้เข้าร่วมเป็นฝ่ายหนึ่งในกลุ่มปรีดี พนมยงค์ และทำให้กลุ่มของปรีดี มีลักษณะต่อต้านเผด็จการมากขึ้น กลุ่มคณะราษฎรสายพลเรือนและกลุ่มส.ส.ประเภทที่หนึ่งมีก้าวหน้านี้เองที่เป็นแกนกลางของขบวนการเสรีไทย และเป็นกลุ่มที่เรียกว่า "กลุ่มปรีดี-พลเรือน" (สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ ๒๕๓๑: ๑๒๕-๑๔๑)

กลุ่มต่อมาที่แยกตัวจากการสนับสนุนรัฐบาลจอมพลแปลก และกลายเป็นมิตรของฝ่ายปรีดี พนมยงค์ก็คือฝ่ายทหารเรือ ซึ่งมี พล.ร.ท.สินธุ์ กมลนาวิน เป็นผู้บัญชาการ ซึ่งความจริงแล้ว กลุ่มทหารเรือนี้ค่อนข้างจะมีความใกล้ชิดและนิยมชมชื่นต่อฝ่ายญี่ปุ่นไม่น้อย

แต่มีความเป็นไปได้ว่า รากฐานที่ไม่พอใจคือฝ่ายทหารบกและจอมพลแปลก พิบูลสงคราม
 นั้นเอง ที่ทำให้กลุ่มทหารเรือในคณะราษฎร เช่น พล.ร.ต.ฉันท นาวาวิจิตร น.อ.สังวร
 สุวรรณหงษ์ น.อ.ทหาร ชำหิรัญ หันมาให้การสนับสนุนแก่ฝ่ายปรีดี พนมยงค์ ดังที่พล.ร.ต.
 สังวร สุวรรณหงษ์(หลวงสังวรยุทธกิจ) ไกล่ลวาทถึงเหตุที่ขัดแย้งกับจอมพลแปลกว่า "เราได้
 สบายกันไปแล้ว ตั้งแต่ก่อนลงมือทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า เราจะเปลี่ยน
 แปลงเพื่อให้ประเทศมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย พอเข้ามาเป็นนายกได้ ก็
 เริ่มเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองไปในทำนองเผด็จการ ผมงกับเขาชักไม่ลงรอยกัน
 คั้งแต่ขึ้นมา" (ประชามิตร-สุภาพบุรุษ ๑๑ ตุลาคม ๒๔๘๘) ส่วนพล.ร.ต.ทหาร ชำหิรัญ
 ก็ได้เลาถึงความขัดแย้งเรื่องที่ยอมพลแปลกกำหนดเวลาชักธงใหม่ให้กับกองทัพเรือว่า
 "หังกูเหมือนจะเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ความรู้สึกไม่พอใจของทหารเรือทั้งกองทัพยอมเป็น
 เรื่องใหญ่" (ทหาร ชำหิรัญ ๒๕๑๖: ๓๐) แต่กระนั้นนายทหารเรือส่วนใหญ่คงจะยังมี
 ใจหันมาสนับสนุนฝ่ายปรีดีมากนัก จนกระทั่งเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๘๖ เมื่อเกิดวิกฤต-
 การณ์การเมืองภายในจากการที่ยอมพลแปลก พิบูลสงครามยื่นใบลาออกคือผู้สำเร็จราชการ
 แล้วเปลี่ยนใจไม่ลาออก ทหารเรือโดย พล.ร.ต.ฉันท นาวาวิจิตร และน.อ.สังวร สุวรรณหงษ์
 ได้ส่งกำลังมาอารักขาปรีดี พนมยงค์ผู้สำเร็จราชการ โดยมีร.อ.วัชรชัย ชัยสิทธิเวช
 เป็นหัวหน้าผู้คุ้มกัน จอมพลแปลกไม่พอใจจึงสั่งปลดพล.ร.ต.ฉันท และน.อ.สังวร ให้ออก
 จากราชการ ทหารเรือจึงได้หันมาสนับสนุนฝ่ายปรีดี พนมยงค์เต็มที่

นอกจากนั้นต่อมา กลุ่มตำรวจ เช่น พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส และพล.ต.ต.
 ชลอ ศรีศรภากร ก็ได้หันมาให้การสนับสนุนแก่ฝ่ายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเหตุที่สำคัญที่ทำให้
 พล.ต.อ.อดุลซึ่งเป็นเพื่อนสนิทของจอมพลแปลก หันเหออกจากฝ่ายรัฐบาลก็เพราะความไม่
 พอใจต่อจอมพลแปลกที่มีแนวโน้มเผด็จการมากขึ้น นอกจากนี้ พล.ต.อ.อดุลก็มีความไม่เห็น
 ด้วยอย่างยิ่งต่อการที่รัฐบาลจอมพลแปลกประกาศสงครามเข้าข้างญี่ปุ่น และกิเรก ชัยนาม
 เป็นผู้มิชอบสำคัญในการ เชื่อมฝ่ายของพล.ต.อ.อดุลเข้ากับฝ่ายปรีดี พนมยงค์ และท้าย
 สู้ แม้กระทั่งในกองทัพบกก็ได้เริ่มมีนายทหารบางส่วนออกห่างจากจอมพลแปลกมาให้การ
 สนับสนุนต่อฝ่ายปรีดี เช่นเดียวกัน เช่น พล.ท.ชิต มั่นศิลป์ สีนาคโยธารักษ์ พล.ท.จिर
 วิชิตสงคราม พล.ต.เวียง เวียงวิรุทธ และพ.อ.ทวน วิชัยชัคคะ เป็นต้น ซึ่งในชั้น
 นี้จะเห็นได้ว่า เมื่อถึงพ.ศ.๒๔๘๘ สมาชิกของคณะราษฎรโดยส่วนใหญ่ได้หันเหออกจาก

สนับสนุนจอมพลแปลกแล้ว โดยจะเหลือฝ่ายที่สนับสนุนจอมพลแปลกอย่างแน่นแฟ้นอยู่เพียงไม่กี่คน และโดยมากเป็นฝ่ายทหารบก เช่น พล.ท.มังกร พรหมโยธี พล.ท.พิชิต เกรียงศักดิ์พิชิต พล.ต.ปลก ปลกปรปักษ์ พิบูลภาณุวัชริน พล.ท.จรรยา รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์ พล.ค.ไชย ประทีปเสนา และ พล.ค.ประยูร ภมรมนตรี เป็นต้น

ถึงนั้นเมื่อเปิดการประชุมสภาผู้แทนราษฎรพ.ศ.๒๔๘๗ ฐานะของรัฐบาลจอมพลแปลกในรัฐสภาไม่มั่นคงยิ่งนัก เพราะในจำนวนสมาชิกสภาประเภทที่สอง ๕๑ คนเป็นสมาชิกคณะราษฎร ๒๕ คนและนอกคณะราษฎรราว ๒๖ คน มีแนวโน้มจะสนับสนุนหลวงพิบูลสงครามไม่เกิน ๓๕ คนขณะที่ฝ่ายต่อต้านจอมพลแปลกของบริติช พนมยงค์มี ๔๐ คนเป็นอย่างน้อย ปัญหาอยู่ที่ว่าสมาชิกสภาประเภทที่สอง โดยมากมักจะลงคะแนนสนับสนุนรัฐบาลเช่นกัน แต่เนื่องจากว่าในขณะนั้นรัฐบาลจอมพลแปลกค่อนข้างถืออำนาจ และใช้วิธีการออกพระราชกำหนดมาบังคับใช้เป็นจำนวนมาก ในระยะที่มีการปิดประชุมสภา ถึงนั้นเมื่อมีการเปิดประชุมแล้ว สมาชิกสภาจึงได้พยายามคัดค้านในเรื่องนั้น และยังพระราชกำหนดจกตั้งเพชรบูรณ์เป็นเมืองหลวง ก่อให้เกิดความเคืองแค้นแก่ราษฎรเป็นอย่างมาก จึงได้มีการนำพระราชบัญญัติขึ้นมาโจมตี เช่น ทองอินทร์ ภูริพัฒน์กล่าวว่า พระราชกำหนดนี้ออกก่นการประชุมสภาไม่ถึงเดือน เป็นการผูกมัดสภา ทั้งที่ไม่ใช่เรื่องเร่งด่วนและประการใด และยังประนามจังหวัดเพชรบูรณ์ว่าเป็น "จังหวัดมหากันดาร" (รง.สส. ครั้งที่๔/๒๐ กรกฎาคม ค.ศ. ๒๔๘๗) ถึงนั้นในการลงมติรัฐบาลจึงพ่ายไปด้วยเสียง ๓๖ ต่อ ๔๔ จากองค์ประชุม ๘๐ คน ต่อมาในวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ก็ได้มีการนำเสนอพระราชกำหนดพุทธบุรีมณฑล ที่จะจัดตั้งเขตมณฑลทางศาสนาขึ้น ปรากฏว่า ฝ่ายสภาผู้แทนไม่เห็นพ้องในพระราชกำหนด และลงมติคัดค้านด้วยเสียง ๔๓ ต่อ ๔๐ (รง.สส. ครั้งที่ ๕/๒๒ กรกฎาคม ค.ศ. ๒๔๘๗)

เมื่อมาถึงขั้นนี้จอมพลแปลก พิบูลสงครามจึงได้ตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ แต่กระนั้นก็เป็นที่น่าใจกันว่า จอมพลแปลกยังหวังอย่างเต็มที่ที่จะเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ขณะที่ฝ่ายของบริติช พนมยงค์เสนอให้ควง อภัยวงศ์เป็นนายกรัฐมนตรี ปรากฏว่าในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ควง อภัยวงศ์ได้รับเสียงสนับสนุนให้เป็นนายกรัฐมนตรีมากกว่าจอมพลแปลกเป็นจำนวน ๒๕ ต่อ ๒๒ และอีก ๔ เสียงเลือกพล.ร.ท.สินธุ์ กมลนาวิน (จรรยา กุวานนท์ ๒๔๕๕: ๒๔๖) ถึงนั้นในวันที่ ๑ สิงหาคม บริติช พนมยงค์ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ก็ได้ลงนามแต่งตั้งควง อภัยวงศ์ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี

ปรากฏว่าวิกฤตการณ์ทางการเมืองยังคงดำรงอยู่เนื่องจากจอมพลแปลก พิบูลสงคราม แม้จะพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแต่ก็ยังอยู่ในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ซึ่งมีพระราชกฤษฎีกาให้เป็นผู้สั่งการสามเหล่าทัพได้ และยังสามารถสั่งการเกี่ยวกับการปกครองได้ทุกกระทรวงทบวงกรมทั้งยังชุมนุมทหารตั้งมั่นอยู่ที่ลพบุรี แสดงแนวโน้มว่าจะยึดอำนาจกลับคืนโดยมีนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกองทัพบกและกองทัพอากาศให้การสนับสนุน นายกรัฐมนตรีคงอภัยวงศ์จึงได้เสนอใบบอกป้องกันการคืนสู่อำนาจของจอมพลแปลกด้วยการอิงฝ่ายทหารเรือ โดยตั้ง พล.ร.ท.สินธุ์ กมลนาวิน ผู้บัญชาการทหารเรือเป็นรัฐมนตรีกลาโหม พล.ร.ต.ผั่น นาวาวิจิตร รั้งตำแหน่งรัฐมนตรีอุตสาหกรรม น.อ.บุง ศุภชลาศัย รั้งตำแหน่งรัฐมนตรีมหาดไทย น.อ.ทหาร ช่างิทธิ น.อ.ชลิต กุลกำธร รั้งตำแหน่งรัฐมนตรี นอกจากนี้ยังได้แต่งตั้งฝ่ายทหารบกคือ พล.ท.ชิต มั่นศิลป์ สีนาคโยธารักษ์ และ พล.อ.พจน์ พหลโยธิน เข้ารั้งตำแหน่งรัฐมนตรีล้อยกเว้น แต่วิกฤตการณ์ยังคงอยู่คราบเหาที่จอมพลแปลกยังคงอยู่ในตำแหน่ง และ "ถ้าจอมพลแปลกเป็นผู้ลงมือกระทำการยึดอำนาจคืน แต่อาจมีลูกน้องจอมพลแปลกไปเพื่อจอมพลแปลกก็ได้" (ควง อภัยวงศ์ ๒๕๐๑: ๑๕๘) ยิ่งกว่านั้น จอมพลแปลกก็ยังใช้อำนาจต่อไปด้วยการสั่งจ่ายเงินหลายรายการภายใต้เหตุผลว่า "เพื่อการยุทธ" ดังนั้นพล.ต.อ. อุดม อุดมเดชจึงต้องเข้าช่วยเหลือด้วยการเกลี้ยกล่อมนายทหารสำคัญ เช่น พล.ท.พิชิต เกรียงศักดิ์พิชิต พล.ต.ไชย ประทีปเสน พล.อ.ค.พิน รณนภากาศ ฤทธาคนี (ขุนรณนภากาศ) ให้ถอนการสนับสนุนจอมพลแปลก (อุดม อุดมเดช ๒๕๒๓: ๑๐๗-๑๑๐) จากนั้นรัฐบาลควง อภัยวงศ์จึงได้ออกคำสั่งปลดจอมพลแปลกจากตำแหน่ง ผู้บัญชาการทหารสูงสุดโดยตั้งให้เป็น "ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน" พร้อมกับยุบตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดเสียด้วย จากนั้นก็ได้ตั้งให้ พล.อ.พจน์ พหลโยธิน เป็นแม่ทัพใหญ่ และพล.ท.ชิต มั่นศิลป์ สีนาคโยธารักษ์ เป็นรองแม่ทัพใหญ่สั่งราชการแทน (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๑: ๓๕๔-๓๕๖) ทางฝ่ายของจอมพลแปลกนั้นเตรียมการที่จะต่อสู้ขัดขวางเช่นกัน แต่เมื่อได้รับรายงานว่า ฝ่ายกองทัพญี่ปุ่นในประเทศไทยสนับสนุนรัฐบาลใหม่ และขอร้องให้จอมพลแปลกปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ ทำให้การต่อต้านชักขึ้นไม่อาจจะเป็นไปได้ (ประชัน วิกพงษ์ ๒๕๒๐: ๑๗๓)

กล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า ระบบอภิมูลสงครามครั้งแรก(พ.ศ.๒๔๘๑-๒๔๘๗) นี้ พัฒนามาจากรากฐานของคณะราษฎร โดยมีจุดเริ่มต้นที่จะพิทักษ์รักษา "ระบอบรัฐธรรมนูญ" อันเป็นผลผลิตของการปฏิวัติ พ.ศ.๒๔๗๕ ไว้ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลพิบูลสงครามกับฝ่ายที่ต่อต้าน

ใหม่ และขอรับใช้จนผลแปลกปฏิบัติความรัฐธรรมนูญ ทำให้การต่อต้านชักขึ้นไม่อาจจะ
เป็นไปได้ (ประจักษ์ วิกิตำนา ๒๕๒๐: ๑๓๓)

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า ระบบพินัยสงครามครั้งแรก (พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๗)
นี้พัฒนาขึ้นมาจากรากฐานของคณะราษฎร โดยมีจุดเริ่มต้นที่จะพิทักษ์รักษา "ระบอบรัฐธรรมนูญ"
อันเป็นผลผลิตของการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ ไว้ กวดยเหตุนี้รัฐบาลพินัยสงครามจึงจัดการยุบต่อต้าน
ระบอบกษัตริย์กลางให้ นายพระยาทรงสุรเดชและฝ่ายนิยมเจ้าในพ.ศ. ๒๔๘๑ แล้ว
สร้างรัฐบาลใหม่โดยปราศจากคณะราษฎรขึ้น แต่อย่างไรก็ตามเมื่อระบบนี้สลายไปภายใต้
สถานการณ์แห่งการขยายตัวของระบอบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการเติบโตของลัทธิทหาร
นิยมภายในจึงเป็นผลจากชัยชนะในสงครามอินโดจีน โค่นทำให้ระบบมีลักษณะเบ็ดเสร็จมากขึ้น
ก่อการสร้างลัทธิผู้นำขึ้น และมีการรณรงค์ให้เหล่าขุนผู้นำชนานใหม่ สลายเช่นนี้เองทำให้
ฝ่ายคณะราษฎรส่วนใหญ่ที่เป็นฐานของรัฐบาลพินัยสงครามในระยะแรกต่างก็ค่อย ๆ ถอนการ
สนับสนุน โดยเริ่มจากฝ่ายพลเรือนของวิถึ พนมยงค์ที่หันไปรวมมอกับกลุ่มส.ส. ประเภทหนึ่ง
ในรัฐสภา ถึงขั้นเป็นกลุ่มต่อต้านรัฐบาล จากนั้นต่อมากลุ่มวิถึ-พลเรือนก็ได้รับความร่วมมือ
จากฝ่ายทหารเรือ ท้ายที่สุดตำรวจ และปีก บางส่วนในกองทัพบก เองก็โค่นเหจากการสนับสนุน
จนผลแปลก จนทำให้รัฐบาลต้องหายเสียงในสภา และจอมพลแปลกต้องพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและผู้นำ
การทหารสูงสุด ความที่ว่าฝ่ายที่อยู่เบื้องหลังการล้มจอมพลแปลกก็คือ
คณะราษฎร และบุคคลสำคัญในคณะราษฎร เช่น พล.ท.อ. อุด อุดเดชจาวีส ปรีดี พนมยงค์
ทอง อภัยวงศ์ และพล.ร.ท. สินธุ์ กมลนาวิน ดังนั้น สังข พิชโนทัย หรือนายมัน ชูชาติ คน
สนิทของจอมพลแปลกจึงได้สรุปว่า

การล้มล้างรัฐบาลท่านจอมพลนั้น เป็นการกระทำที่นำทิศทางอันคล้ายกัน เพราะ
อำนาจที่ฐานจอมพลคุมไว้ ในยามสงคราม ไม่มีช่องทางอันเสียหายนักใคร่ใด ๆ จะมา
ทำลายได้ ไม่ว่าจะเป็นด้วยการใช้กำลัง หรือ โดยวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ ทางเคี้ยวที่
จะเกิดผลสำเร็จก็คือเพื่อนร่วมชีวิตของท่านจอมพลที่ท่านจอมพลเอง (สังข พิชโนทัย
๒๕๕๕: ๔๘๑)

๒.๓ ยุคประชาธิปไตยเบงบาน

หลังจากที่กลุ่มปรีดี-พลเรือน หรือสายพลเรือนของคณะราษฎร ได้ขึ้นมาสู่อำนาจสูงสุดด้วยการสนับสนุนของรัฐบาลคอง อภัยวงศ์แล้ว ก็มีปัญหาเฉพาะหน้า ๒ ประการที่จะต้องแก้ไข คือ การแก้ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งตกค้างของระบอบทมิฬสงคราม และประการต่อมา ก็คือการต่อสู้เพื่อค้ำประกันเอกราชในขณะที่เห็นแนวโน้มแล้วว่า ฝ่ายอักษะจะพ่ายสงคราม รัฐบาลใหม่จะต้องดำเนินการเช่นไรจึงจะทำให้ประเทศอยู่รอด ไม่ต้องตกอยู่ในภาวะพ่ายแพ้สงคราม นอกจากนี้ กลุ่มปรีดี-พลเรือนยังมีเป้าหมายระยะยาวที่จะปรับรัฐประเทศ "เพื่อให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น" (คำปรารภรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๔๘๕) ซึ่งการดำเนินการทั้งหมดนี้ เป็นไปภายใต้บทบาทผู้นำสำคัญคือปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและรัฐบุรุษอาวุโส ในที่นี้จึงจะขอกล่าวถึงภูมิหลังของบุคคลผู้นี้เสียก่อน

คามประวัติของปรีดี พนมยงค์นั้น เกิดเมื่อวันที่๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๔๓ ในครอบครัวชาวนาที่ค่อนข้างมีฐานะที่จังหวัดอยุธยา ซึ่งเรียกว่าเป็น "ชาวนานายทุนน้อยแห่งชนบท" (ปรีดี พนมยงค์ ๒๕๓๐: ๒๕) ทั้งนี้ภูมิหลังของเขาจึงคล้ายกับจอมพลแปลก ที่มีพื้นฐานมาจากสามัญชน และเข้าสู่ระบบราชการด้วยเงื่อนไขทางการศึกษา จากการเข้าเรียนในโรงเรียนสมัยใหม่และสอบได้คะแนนดีเลื่อนชั้นมาเรื่อย ๆ จนจบโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม จากนั้นก็สอบได้ทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาวิชากฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศสในพ.ศ. ๒๔๖๓ ในระหว่างนี้เอง ปรีดีได้พบและรู้จักกับระบือร ภมรมนตรี และได้กลายเป็น ๒ คนแรก ที่เริ่มก่อหวอดปฏิวัติ จากนั้นจึงได้ชวน ร.ท.แปลก ชิดตะสงัดเข้ามาเข้าร่วม ทั้งนี้ในการปฏิวัติ พ.ศ.๒๔๗๕ ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "หลวงประกิจธรมุขรรม" ก็ได้เป็นหัวหน้าสายพลเรือน เป็นผู้รับผิดชอบในการร่างแถลงการณ์และรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว ตลอดจนเป็นผู้รับผิดชอบในการร่างโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งกรณีหลังนี้เองที่นำมาซึ่งความขัดแย้งสมัยพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี

ต่อมาในระยะรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา และรัฐบาลหลวงพิบูลสงครามระยะแรก ปรีดี พนมยงค์ เป็นตัวจักรสำคัญในการช่วยดำเนินงานบริหาร และได้รับตำแหน่งตั้งแต่รัฐมนตรีมหาดไทย ต่างประเทศ และการคลัง และยังเป็นผู้ออกตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการ

เมือง เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๗ เพื่อเผยแพร่ความรู้ประชาธิปไตยของคณะราษฎรสู่สังคมไทยด้วย
จนเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้น และญี่ปุ่นบุกประเทศไทย ปรีดีก็ได้อพยพโยกย้ายมารับ
ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ขณะนี้เอง
ที่เขาได้มีบทบาทสำคัญในการตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นขึ้นภายในประเทศ และเป็นแกนนำ
ในการล้มอำนาจของรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม โดยสนับสนุนให้รัฐบาลควง อภัยวงศ์
ขึ้นบริหารประเทศ ดังนั้นเท่ากับว่าปรีดี พนมยงค์อยู่ในฐานะหัวหน้าใหญ่ที่สุดของเสรีไทยใน
ประเทศไทย

จากการที่ปรีดี พนมยงค์จบการศึกษาถึงขั้นคณะผู้บัณฑิตทางกฎหมาย และประกาศ
นียบัตรชั้นสูงทางเศรษฐศาสตร์จากประเทศฝรั่งเศส และยังเป็นผู้นำลายพดลเรือนของคณะ
ราษฎร แนวความคิดของเขาจึงมีอิทธิพลอยู่ไม่น้อยในการร่างระบอบการเมืองสมัยใหม่หลัง
การปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยเฉพาะแนวความคิดที่ให้อำนาจสูงสุดแก่สภาผู้แทนราษฎร โดยที่
ให้อำนาจบริหาร คือรัฐมนตรีนั้นจะคง "รับผิดชอบในหน้าที่ของคณะสภาผู้แทนราษฎรใน
ทางรัฐธรรมนูญ" (มาตรา ๕๐: รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๕) แต่
กระนั้นโดยลักษณะที่ว่าปรีดี เป็นคนที่ค่อนข้างประนีประนอม จึงทำให้อำนาจในทางปฏิบัติของ
รัฐสภาค่อย ๆ เสื่อมให้กับอำนาจบริหารมากขึ้น และหลักการดั้งเดิมของคณะราษฎรนั้นเลื่อน
วางลง จนในที่สุดการก่อรูปของ "ลัทธิผู้นำ" ของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ก็ทำให้อำนาจ
ของฝ่ายบริหารสูงเด่น จนมีแนวโน้มในทางเผด็จการ ปรีดี พนมยงค์จึงได้เป็นแกนกลางใน
ล้มรัฐบาลทหารของจอมพลแปลก อันจะนำมาซึ่งการรื้อฟื้นประชาธิปไตยตามเจตนารมณ์ของ
คณะราษฎรอีกครั้ง หลังจากนั้นก็จะคงมีการดำเนินการในขั้นต่อไป จึงจะทำให้เป้าหมายที่
ตั้งไว้บรรลุได้

ดังนั้น หลังจากที่รัฐบาลควง อภัยวงศ์ ขึ้นบริหารประเทศแล้ว ก็ได้ทำการถอด
ถอนอำนาจของจอมพลแปลก และแยกสลายการสนับสนุนทางการทหารของฝ่ายจอมพลแปลก
เป็นขั้นแรก จากนั้นต่อมาคือการล้มล้างผลพวงของนโยบายวัฒนธรรมโดยยกเลิกระเบียบ
ตำแหน่งชื่อ คำรับ และคำปฏิเสชในวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๗ เลิกวีรกรรม เลิกบังคับ
สวมหมวก เลิกห้ามกินหมาก และให้เสรีภาพในการแต่งกาย วันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๗
เลิกเรื่องการปรับรูปร่างอักษรไทย และตัวสะกด การันต์วันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ จาก

นั้นในวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ ก็ออกแถลงการณ์ให้คืนบรรดาศักดิ์ได้ และยังสามารถออกประกาศนิรโทษกรรมให้กับนักโทษการเมืองเกี่ยวกับกฎหมายต่าง ๆ ตั้งแต่วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๗ ซึ่งทำให้นักโทษการเมืองทั้งหมดตั้งแตกรณีกบฏวระเคช จนถึงกบฏ พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้รับการปล่อยตัว ต่อมาวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ ก็ได้ออกพระราชกำหนดนิรโทษกรรมแก่ผู้ต้องหาตามกฎหมายและจลาจลต่าง ๆ ให้พ้นมลทินเหมือนกับว่าไม่เคยกระทำความผิดมาก่อน (รวบรวมจาก ประเสริญ ภัทมะสุนทร ๒๕๑๗: ๔๔๒-๔๖๐)

สำหรับในเรื่องขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น การล้มล้างรัฐบาลจอมพลแปลกได้ทำให้งานของเสรีไทยสะดวกมากขึ้น เพราะฝ่ายปรีดี พนมยงค์ สามารถขยายงานเสรีไทยได้ตามระบบราชการ แต่ด้วยเหตุผลที่ว่า ไทยขณะนั้นยังคงเป็นมิตรร่วมรบของญี่ปุ่น ดังนั้นในทางเบ็ดเตล็ดแล้ว รัฐบาลคง อภัยวงศ์ ก็ยังคงต้องเป็นมิตรที่ดีกับญี่ปุ่นต่อไป เพื่ออำพรางการเคลื่อนไหวของเสรีไทย ดังนั้นคง อภัยวงศ์ จึงได้ตกลงไว้กับปรีดี พนมยงค์ว่า จะให้ทวี บุญยเกตุ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีในคณะรัฐบาล เป็นรัฐมนตรีสั่งราชการแทนรัฐมนตรีในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเสรีไทยได้โดยที่ไม่ต้องให้นายกรัฐมนตรีรับรู้ (สิริวิคนธ์ เรืองวงษ์วาร ๒๕๒๖: ๑๒๕) งานของเสรีไทยจึงสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างราบรื่นจนกระทั่งญี่ปุ่นแพ้ และสงครามสงบลงในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๘

นอกจากนี้การดำเนินการไปสู่การปฏิรูประบบประชาธิปไตยก็ได้เริ่มขึ้นในระยะนี้เช่นกัน ทั้งนี้เพราะในบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ นั้น ได้ตั้งเงื่อนไขไว้ว่า ๑๐ ปีที่จะให้มี ส.ส. ประเภทที่สองเป็นที่เดียว และหลังจากนั้นจะให้มีสภาจากการเลือกตั้งเพียงสภาเดียว แต่ปรากฏว่าเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ขุนบุรีสการ กิตติคดี (เหมือน บุรีสการ) ส.ส. ประเภทที่หนึ่งจากอุบลราชธานี ได้ยื่นญัตติขอแก้รัฐธรรมนูญชั่วคราว บทเฉพาะกาลออกไปอีก ๑๐ ปี และได้รับการรับรองจากสภาผู้แทนราษฎร ดังนั้นเมื่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๔๘ จึงเท่ากับได้มีการไต่บทเฉพาะกาลมาแล้ว ๑๓ ปี ดังนั้น ปรีดี พนมยงค์และคง อภัยวงศ์ ต่างก็มีความเห็นสอดคล้องกันในการที่จะให้มีการพิจารณาเลิกบทเฉพาะกาลที่กำหนดให้มี ส.ส. ประเภทที่สอง และเนื่องจากเห็นว่าสถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก จึงสมควรที่จะสังคายนารัฐธรรมนูญทั้งฉบับ (การรงค์ นิรมิต ๒๕๓๐: ๕๓) ดังนั้นรัฐบาลจึงได้นำเสนอญัตติควนเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญเข้าสู่สภาในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ และได้มีการ

ตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้น ๒๗ คน เพื่อปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญ โดยจะให้มีการแก้ไข
 ภายใต้หลักการ ๗ ข้อที่เสนอโดยปรีดี พนมยงค์ (ประเด็น วิกพงษ์ ๒๕๒๐: ๒๑๕) ซึ่งที่
 สำคัญก็คือ การเลิกสมาชิกสภาประเภทที่สองซึ่งมาจากการแต่งตั้ง ให้มีสภาใหม่ ๒ สภา
 สภาผู้แทนราษฎรและสภาอาวุโสที่มาจาก การเลือกตั้ง ห้ามรัฐมนตรี สมาชิกสภาอาวุโสและ
 สภาผู้แทนราษฎร เป็นข้าราชการประจำ และให้มีการ เลิกมาตรา ๑๑ ที่ว่าห้ามพระบรมวงศา-
 นวงศ์ชั้นสูงยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ซึ่งในหลักการดังกล่าวนี้จะเห็น ได้ชัดเจนถึงแนวโน้มนักคิด
 คอระชาธิปไตยที่ฝ่ายพลเรือนต้องการจะผลักดัน โดยเฉพาะในข้อที่ห้ามข้าราชการประจำ
 มารับตำแหน่งทางการเมืองนี้ น่าจะหมายถึงการห้ามเกี่ยวพันกับฝ่ายทหาร เช่น สมัยจอมพล
 แปลกขึ้นมาอีก

แต่การดำเนินการแก้ไขรัฐธรรมนูญยังมีโศกเศร้าในรัฐบาลชุดนี้ เพราะในวันที่
 ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ ที่ประชุมได้ประกาศยอมแพ้สงคราม ทางฝ่ายไทยจึงต้องแก้ไขสถาน
 การชั่วคราวประกาศสันติภาพในวันที่ ๑๖ สิงหาคมนั้นเอง โดยอธิบายว่า การประกาศสงคราม
 ที่จอมพลแปลก พิบูลสงครามกระทำต่ออังกฤษและสหรัฐอเมริกา นั้นเป็นโมฆะเพราะ "เป็นการ
 กระทำอันผิดจากเจตจำนงของประชาชนไทย และฝ่าฝืนหลักคอบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและ
 กฎหมายบ้านเมือง" (กนัตธีร์ ศุภมงคล ๒๕๒๓: ๑๗๗) และยังได้แสดงเจตน์จำนงว่าพร้อม
 ที่จะร่วมมือกับสหประชาชาติทุกทาง จากนั้นวันที่ ๑๗ สิงหาคม รัฐบาลควง อภัยวงศ์ ซึ่งถือว่า
 ยังเป็นรัฐบาลที่ร่วมมือกับญี่ปุ่นก็ลาออกเพื่อเปิดทางให้ มรว. เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าเสรีไทย
 จากสหรัฐอเมริกา เข้ามารับตำแหน่งแทน โดยในขณะที่ มรว. เสนีย์ ปราโมชยังกลับมาไม่ถึง
 ประเทศไทย ก็ได้มอบให้ทวี บุณยเกตุขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีรักษาการแทนไปก่อน ดังนั้นคณะ
 รัฐมนตรีของทวี บุณยเกตุ ซึ่งส่วนมากประกอบด้วยฝ่ายเสรีไทยรักษาการอยู่ ๑๗ วัน มรว.
 เสนีย์ ปราโมชก็มาถึงจึงเข้ารับตำแหน่ง โดยคณะรัฐมนตรีส่วนมากก็เป็นเสรีไทย เช่น เติม

การรับตำแหน่งของ มรว. เสนีย์ ปราโมชนี้มาจากการสนับสนุนของปรีดี พนมยงค์
 เป็นสำคัญ เพราะควง อภัยวงศ์ นั้นไม่เห็นด้วยเนื่องจากมรว. เสนีย์ ปราโมช "ไม่รู้จักความ
 เป็นไปในประเทศ เพราะเป็นพวดยุทธรัฐเสียหลายปี" (สิริวิรัตน์ เรื่องวงษ์วาร ๒๕๒๑: ๒๐๘)
 แต่การที่ฝ่ายปรีดี พนมยงค์ กลับสนับสนุนมรว. เสนีย์ มีเหตุผลที่สำคัญคือ ท่าทีคุกคามจาก
 อังกฤษที่จะผลักดันสัญญาสมบูรณแบบอันทำให้ไทยอยู่ในฐานะประเทศแพ้สงคราม ฝ่ายปรีดี
 จึงต้องการให้สหรัฐอเมริกา เข้าช่วยเหลือ เพื่อลดข้อผูกมัดทางสัญญาจากฝ่ายอังกฤษ และ

ประการต่อมา ก็เป็นการประสานรอยร้าวภายในชาติระหว่างคณะราษฎรกับฝ่ายนิยมเจ้าเพื่อความสมานฉันท์ภายในชาติ เพราะการหมุน มรว. เสนีย์ เป็นนายกรัฐมนตรี หมายถึงว่าผู้ก่อการคณะราษฎรมิได้ก่อกบฏเพื่อพระเจ้า (สรีร์ศักดิ์ งามขจรกุลกิจ ๒๕๓๑: ๑๔๕) ปรากฏว่าเมื่อขึ้นมารับบริหารประเทศแล้ว รัฐบาลมรว. เสนีย์ ก็ได้สั่งจับผู้ต้องหาอาชญากรรมสงคราม ๑๔ คน ที่สำคัญก็เช่น จอมพลแปลก พิบูลสงคราม พล.ต. ประยูร ภมรมนตรี พล.ท. มังกร พรหมโยธี พล.ต. จรูญ เสร้ เริงฤทธิ์ หลวงวิจิตรวาทการ พระสารสาสน์พลชั้นซ์ (ลอง สุนทานนท์) พระราชธรรมนิเทศ และ สังข์ หัตถ์อินทัย เป็นต้น พร้อมกับผลักดันพระราชมัญเฑียรราชสงครามเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร แต่เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างนายกรัฐมนตรี มรว. เสนีย์ ปราโมชและสภาผู้แทนราษฎรนั้นไม่ราบรื่น และมรว. เสนีย์ก็ยังไม่พอใจที่พระราชมัญเฑียรราชสงครามของรัฐบาลถูกรัฐสภาผู้แทนราษฎรแปรญัตติตัดในบางมาตรา จึงได้อ้างเรื่องนี้มาเป็นเงื่อนไขในการออกกฎหมายยุบสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ ๑๕ ตุลาคม และกำหนดให้มีวันเลือกตั้งใหม่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕

ระยะที่มีการรณรงค์เลือกตั้งใหม่นี้เอง การเมืองในระบบพรรคก็ได้เริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นทางการ ความจริงแล้วของการก่อกบฏพรรคการเมืองเห็นได้ชัดตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๒ ก่อนยุบสภา เพราะมีการเลือกตั้งจอม ส.ส. พระนครแทนขุนสมภารหิระลักษ์ (โประ สมอาหาร) ในครั้งนั้นทองเขลา ชลภูมิ ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ก่อการคณะราษฎรและเป็นเสรีไทยฝ่ายปรีดี ก็ได้คัดสรรใจลงสมัคร แต่กลุ่มอดีตนักโทษการเมืองกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ ร.ท. จงกล ไกรฤกษ์ สอ เสถบุตร (หลวงมหาสิทธิวาท) ไทสนับสุนน โชติ คุ้มพันธ์ ไหล่งแสงชั้น และ มรว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้มาช่วยหาเสียงด้วย ผลปรากฏว่า โชติ คุ้มพันธ์ เป็นฝ่ายชนะการเลือกตั้ง ดังนั้นเมื่อมีการยุบสภาอีกครั้ง ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๔ นี้เอง มรว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มรว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ สุวิชัย พันธุ์เศรษฐ์ สอ เสถบุตร เป็นต้น จึงได้รวมตัวกันจัดตั้งขึ้นเป็นพรรคการเมืองชื่อว่า "พรรคก้าวหน้า" ซึ่งชื่อนี้เป็นพรรคการเมืองแรกสุดในยุคประชาธิปไตยนี้ และเป็นพรรคการเมืองฝ่ายอนุรักษนิยม ซึ่ง "อนุรักษนิยม" นี้หมายถึงพลังอำนาจเดิมที่ถูกกดข่มทลายลงเนื่องจากการปฏิวัติพ.ศ. ๒๔๗๕ กล่าวกันว่าเมื่อมีการก่อตั้งพรรคนี้ มรว. คึกฤทธิ์ ปราโมชได้เสนอนโยบายว่า "จะแอนตี้พวกผู้ก่อการ ๒๔๗๕ ทุกวิถีทาง" แต่สุวิชัย พันธุ์เศรษฐ์ได้คัดค้านที่จะระบุนโยบายชัดเจนเช่นนั้น (ทวีเพชร ๒๕๓๓: ๑๓) อย่างไรก็ตาม มรว. คึกฤทธิ์ ปราโมชก็ได้ประกาศเจตนารมณ์ของตนด้วยการเขียนบทความเรื่อง "ข้าพเจ้าเป็นรอยะลิดส์" โดยมีว่า

ตนเองเป็นรอยะสีสตร์หรือคณะเจ้า (ประจามิตร ๑๖ ธันวาคม ๒๔๔๔) ดังนั้นการตั้งพรรค ก้าวหน้าจึงถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของอิทธิพลฝ่ายนิยมเจ้าที่ฟื้นตัว ในเงื่อนไขทางการเมือง ใหม่ที่ฝ่ายปรีดี-พลเรือนเปิดทาง เพื่อให้เข้ามาชิงการแข่งขันในระบอบรัฐสภา

นอกเหนือจากพรรคก้าวหน้าแล้ว กลุ่มพลเรือนที่ใกล้ชิดปรีดี พนมยงค์โดยเฉพาะ กลุ่ม ส.ส. ประเภทที่หนึ่งที่เป็นเสรีไทยเช่น จำลอง ดาวเรือง เคียง ศิริขันธ์ ถวิล อุดล รวมทั้งฝ่ายคณะราษฎร เช่น สงวน สุลาภิรักษ์ จุฑามย์ สืบแสง และวิลาศ โอสถานนท์ ก็ได้ ร่วมกันตั้งพรรค "สหชาติ" ขึ้นเพื่อลงสมัครในครั้งนี้ โดยแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เป็น พรรคสนับสนุนปรีดี พนมยงค์ แม้ว่าบรรยาศท้าวไปของการเลือกตั้งวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ นั้นมิได้สังกัดพรรคอย่างเป็นทางการ และยังมีได้มีพรรคการเมืองอื่นตั้งขึ้นมาอีกใน ระยะเวลาก่อนการเลือกตั้งจึงปรากฏว่า มีสมาชิกพรรคก้าวหน้าและพรรคสหชาติได้รับเลือกตั้งเข้า มาในสภาไม่มากนัก แต่ก็ถือได้ว่า การเมืองไทยได้ก้าวเข้าสู่ระบอบพรรคการเมืองแล้ว

ความคุ้งกับการเริ่มต้นของระบอบพรรคการเมือง สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ ความแตกแยก ของคณะราษฎรสายพลเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่าง ควาง อภัยวงศ์ และปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้ร่วมมือกันมาช้านาน ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งมาจากความแตกแยกระหว่างควาง อภัยวงศ์ กับ พรรคสหชีพ เนื่องจากการเลือกตั้งที่จะมีขึ้นในวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ นั้น ควาง อภัยวงศ์ ได้ลงสมัครในพระนครเขต ๒ ซึ่งเป็นเขตที่พรรคสหชีพส่งวิลาศ โอสถานนท์ ลงสมัคร และ ฝ่ายสหชีพก็ได้ช่วยเหลือวิลาศอย่างเต็มที่ แต่ปรากฏว่า ควาง อภัยวงศ์ ชนะการเลือกตั้ง และ กลายเป็นผู้ก่อการพ.ศ. ๒๔๗๕ คนแรกที่ได้เป็น ส.ส. ประเภทที่หนึ่ง แต่กระนั้น ปรีดี พนมยงค์ มิได้สนับสนุนให้ควาง อภัยวงศ์ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี หากแต่หันไปสนับสนุนแก่ดิเรก ชัยนาม ทั้งนี้เพราะ "นายควางแม้จะมีความสามารถดีสองหน้ากับญี่ปุ่นได้ แต่ในขณะที่สงครามสิ้นสุด ก็อง เจริญจากต่างประเทศเป็นอันมาก ดิเรกมีความเหมาะสมมากกว่า อาจารย์จึงหนุนดิเรก และ ทำให้หมางใจกับนายควาง" (สัมภาษณ์ ทานูตญิงพูนสุข พนมยงค์ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๓๑) อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการลงคะแนนเสียงในสภา ควาง อภัยวงศ์ก็กลับชนะดิเรก ชัยนามด้วยเสียง ๔๖ ต่อ ๖๖ จากผู้เข้าประชุม ๑๖๐ คน ควาง อภัยวงศ์ จึงได้รับเป็นผู้ตั้งรัฐบาลชุดต่อมา

ปรากฏว่าคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ที่ควาง อภัยวงศ์ เสนอแต่งตั้งนั้น ไม่มีฝ่ายสหชีพอยู่ ไปด้วย และยังไม่มีฝ่ายขุนนางเก่าเข้าร่วมหรือบางคนและคุมตำแหน่งสำคัญ เช่นพระยาศรีวิสารวาจา

การคลัง พระสุทธิธรรมรัตนคุณ (สุข เลศยานนท์) -ช่วยค่างประเทศ เจ้าพระยาศรีธรรมมา
 ธิเบศร์ -ยุทธิธรรม พระยาศรีเสนา (ชะ สมบัติศิริ) -มหาดไทย พระยาอัครราชทรงศิริ (แมน
 ขจรลักษณ) -เกษตรธิการ พระศรีธรรมสารวิศวกกรรม (ศรี ศรีสุข) -ศึกษาธิการ ส่วน มรว.
 เสนีย์ ปราโมช รัับตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศ พล.ท.ธิต มั่นศิลป์ สีนาคโยธารักษ์ -
 กลาโหม จึงนับได้ว่ารัฐบาลคอง อภัยวงศ์ชุดนี้เป็นชุดหรือฟื้นฟูขุนนาง เพราะเป็นชุดที่มีขุนนาง
 เก่าเป็นองค์ประกอบมากที่สุดนับตั้งแต่สิงหาคม พ.ศ.๒๔๘๐ เป็นต้นมา และยังเป็นชุดที่มีสมาชิก
 สภาผู้แทนราษฎร เขารวมกันอยู่ที่สภานี้ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๕ อีกด้วย ซึ่ง ทำให้เห็นว่า คอง อภัยวงศ์
 ได้หนีเหอกจากคณะราษฎรแล้วและในการแถลงนโยบายต่อรัฐสภาเมื่อวันที่๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ.
 ๒๔๘๕ ก็ทำให้รัฐบาลชุดนี้เป็นชุดแรกหลัง พ.ศ.๒๔๗๕ เช่นกันที่ตัดหลัก ๖ ประการของคณะ
 ราษฎรออกจากนโยบายรัฐบาล ถึงกระนั้นนายกรัฐมนตรื คอง อภัยวงศ์ก็ยังคงได้รับการรับรอง
 จากสภาผู้แทนราษฎรด้วยเสียง ๘๖ จาก ๑๖๖ โดยฝ่ายสหชีพงออกเสียง (เสรีบรรณ ๒๔๘๓ ๖: ๑๐)

รัฐบาลคอง อภัยวงศ์ ชุดใหม่นี้มีวาระอยู่ได้เพียงเดือนเศษ เมื่อทองอินทร์ ภูริพัฒน์
 ส.ส. อุบลราชธานี เสนอร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองค่าจ้างของประชาชนในภาวะคับขันเข้า
 สู่สภาทั้งที่รัฐบาลคัดค้านรุนแรง บุคคลนี้ก็ยังชนะในการลงคะแนนเมื่อวันที่๑๘ มีนาคม ด้วยคะแนน
 เสียง ๖๕ ต่อ ๖๓ เมื่อเป็นเช่นนี้ รัฐบาลคอง อภัยวงศ์ก็จึงลาออกในวันนั้นเอง ต่อมาปรีดี
 พนมยงค์ หนีจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการมาเป็น "รัฐบุรุษอาวุโส" แล้วก็ได้รับเลือกให้
 ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนในวันที่๒๔ มีนาคม และได้รับการไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎร
 ด้วยเสียง ๑๑๕ ต่อ ๓ ในวันที่๒๕ มีนาคม พ.ศ.๒๔๘๕ (ไสว สุทธิพิทักษ์ ๒๕๒๖: ๖๒๗)

ปรากฏว่าการพ่ายแพ้ในสภาของรัฐบาลคอง อภัยวงศ์ ครั้งนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่นำมา
 ซึ่งพรรคการเมืองชื่อ "พรรคประชาธิปัตย์" โดยมีเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศร์เป็นผู้นับถือกันคน
 สำคัญ โดยตั้งแต่วันที่๑๘ มีนาคม เมื่อนายกรัฐมนตรีคอง อภัยวงศ์ลาออกนั้น เจ้าพระยาศรี-
 ธรรมมาธิเบศได้แจ้งให้ใหญ่ ศวิตชาติ ส.ส. นครสวรรค์ว่า "เขาเล่นเราด้วยพรรค เราเห็น
 จะคงตั้งพรรคสุทหลวงประคิษฐาบาง" (สัมภาษณ์ โถง สุวรรณทัต ๓๑ ตุลาคม ๒๕๓๑) ดังนั้น
 จึงได้มีการชักชวนกลุ่ม ส.ส. ที่คัดค้านปรีดีมารวมตัวกัน โดยมี ส.ส. ที่เริ่มก่อกำกับราว ๓๐ คน
 เช่น โชติ คุ้มพันธ์ (กรุงเทพฯ) มรว. ศักดิ์ฤทธิ์ ปราโมช (กรุงเทพฯ) เสียง ไชยกาล (อุบลราชธานี)
 พอง สิทธิธรรม (อุบลราชธานี) บริบูรณ์ จุฑามาศ (กระบี่) ใหญ่ ศวิตชาติ (นครสวรรค์)
 บุญเท่ง ทองสวัสดิ์ (ลำปาง) อินทร สิงหนเนตร (เชียงใหม่) ชวลิต อภัยวงศ์ (พระตะบอง)

เป็นต้น จากนั้นกลุ่มส.ส. ชุมนักโกลมาเชิญให้ควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้าพรรคที่จะก่อตั้งขึ้น โดยให้ชื่อว่า "พรรคประชาธิปไตย" และมรว. คึกฤทธิ์ ปราโมชก็จะยืมพรรคก้าวหน้าเข้ามารวมด้วย เมื่อควง อภัยวงศ์ยอมรับเป็นหัวหน้าพรรคแล้ว พรรคประชาธิปไตยจึงตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการในวันที่ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๕ (ปฏิวัติ สฤษดิ์สงคราม ๒๕๒๒: ๖๔-๖๕) และต่อมาสามารถรวบรวมเสียงส.ส. ประเภทหนึ่งได้ถึง ๔๖ คน ทำให้พรรคประชาธิปไตยเป็นพรรคที่ใหญ่ที่สุดในสภา เพราะฝ่ายสหประชาชาติมี ส.ส. ประเภทหนึ่งราว ๓๓ คน และมี ส.อ.อิสระที่สนับสนุนวิธีคิด พนมยงค์อีก ๑๗ เสียง และยังมี ส.ส. ประเภทที่สองที่ทำให้รัฐบาลปรีคยังสามารถคุมเสียงข้างมากในสภา แต่การตั้งพรรคประชาธิปไตยดังกล่าวก่อให้เกิดการแตกตัวของคณะราษฎรมากขึ้น เพราะมีสมาชิกฝ่ายคณะราษฎรหลายคน เช่น น.อ. หลวงศุภชลาศัย ประจวบ บุนนาค เสง ศรีสมวงศ์ ม.ล. อุกุม สนิทวงศ์ เป็นต้น และยังมีผู้ใกล้ชิดฝ่ายคณะราษฎร เช่น ม.ล. เกศ สนิทวงศ์ (หลวง เกศสหกรณ์) หลวงคหกรรมบดี (ชม จารุรัตน์) พล.ท. ชิต มั่นศิลป์ สีนาคโยธารักษ์ เป็นต้น ได้หันมาสนับสนุนประชาธิปไตยด้วย

สำหรับรัฐบาลปรีค พนมยงค์นั้นยังคงเร่งผลักดันงานสำคัญออกไป นั่นคือ การแก้ไขรัฐธรรมนูญ ซึ่งตกค้างตั้งแต่ก่อนสงครามยุติให้บรรลุ จึงได้มีการเปิดประชุมราชมาตราบในวาระที่ ๒ ตั้งแต่เดือนเมษายน จนบรรลุผ่านมติวาระที่ ๓ เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๕ จากนั้นพระเจ้าอยู่หัวนั้นพบกิลด์หน้าพิธีพระราชทานอย่างเป็นทางการในวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ หลักการสำคัญในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็คือ การยกเลิกสมาชิกสภาประเภทที่สอง แต่กำหนดให้รัฐสภา มี ๒ สภาแทน คือพฤฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎร นอกจากนี้ก็คือ การเลิกมาตรา ๑๑ ที่ห้ามเซอร์เวจชันผู้ใหญ่ เกี่ยวข้องกับการเมือง ซึ่งในข้อนี้ใคร่ให้เห็นถึงแนวโน้มที่ประนีประนอมของฝ่าย ปรีค พนมยงค์ที่จะเปิดทางให้ฝ่ายเซอร์เวจชันสามารถเข้ามาเล่นการเมืองได้อย่างเปิดเผยตามกติกาของระชาธิปไตย ยิ่งกว่านั้นก็คือการกำหนดอำนาจให้ทหารและข้าราชการเป็นกลางทางการเมืองแล้วการระบุให้สมาชิกพฤฒิสภา สภาผู้แทนราษฎร และรัฐมนตรีว่า "ต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ" (มาตรา ๒๔, ๒๕ และ ๒๖) ก็ถือได้ว่าเป็นมาตรการร่วมของฝ่ายพลเรือนที่จะสร้างหลักประกันในด้านกฎหมายที่พยายามจะไม่ให้ระบอบเผด็จการฟื้นคืนกลับมา รัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงได้รับการต้อนรับอย่างดีจากฝ่ายสหชีพ และประชาธิปไตย คว้าเสียงรับร้งถึง ๑๖๕ เสียงในสภา โดยมีผู้คัดค้านรัฐธรรมนูญ เสียงเดียว คือ น.อ. กาจ เก่งระคมยิง สมาชิกสภาประเภทที่สอง และมีผู้ยกออกเสียงเพียง ๕ คน (ศรีเพรส ๒๔๙๓: ๕๓)

ในระยะแห่งการใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้เอง กลุ่ม ส.ส.ประเภทที่สองกลุ่มหนึ่ง ซึ่งส่วนมากเป็นชาวคณะราษฎร ได้รวมตัวกันในลักษณะแนวร่วมสนับสนุนปรีดี พนมยงค์ และ ยึดแนวทางของคณะราษฎร โดยใช้ชื่อกลุ่มว่า "แนวรัฐธรรมนูญ" โดยมี พล.ต.อ. อุดม อุดมเคจรวิสัย เป็นผู้ผลักดันคนสำคัญ แนวรัฐธรรมนูญนี้ก็ได้เลือกให้ พล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรง-นาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้าพรรคและทองเปลว ชลภูมิ เป็นเลขาธิการ ส่วนกลุ่ม ส.ส.ประเภท หนึ่งออกกลุ่มหนึ่งก็ได้รวมตัวกันขึ้นเป็นพรรคสนับสนุนปรีดี พนมยงค์เช่นเดียวกัน โดยใช้ชื่อว่า "พรรคอิสระ" โดยแกนกลางของกลุ่มนี้เป็นสมาชิกสภาที่เป็นอดีตเสรีไทย และเป็นฝ่ายมหา- วิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง(มธก.) เช่น วิโรจน์ กมลพันธ์(อยุธยา) เสวตร เบียมหงษ์คำนาค(ระยอง) เป็นต้น จึงได้เชิญให้วิจิตร สุจิตานนท์ เลขาธิการ มธก. มา เป็นหัวหน้าพรรค (สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ ๒๕๓๑: ๒๑๙) ดังนั้นการเมืองในระบบพรรค จึงได้เริ่มขึ้นอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะในการรณรงค์การเลือกตั้งซึ่งกำหนดให้มีขึ้นในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ โดยจะเลือกตั้ง ส.ส.เพิ่มเติมให้ครบเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ อีก ๕๒ ที่นั่ง ได้กลายเป็นการต่อสู้ของระบบพรรคการเมืองอย่างเต็มที่เช่นครั้งแรก โดยมี พรรคประชาธิปัตย์ฝ่ายหนึ่ง และพรรคสหชีพ พรรคอิสระ และแนวรัฐธรรมนูญอีกฝ่ายหนึ่ง แต่ ปรากฏว่ายุคเริ่มต้นของระบบพรรคการเมืองดังกล่าวนี้ มิได้ให้ภาพทางการเมืองอันน่าประทับใจนัก หากแต่เป็นยุคเริ่มต้นของการใส่ร้ายป้ายสีมากที่สุดครั้งหนึ่ง และได้ส่งผลทางการเมือง อย่างร้ายแรงในระยะต่อมา

ปัญหาทางการเมืองอย่างสำคัญในยุคนี้เริ่มต้นจากการหันหน้าอทธิพลของฝ่ายนิยมเจ้า และขุนนางนั่นเอง เพราะโดยรากฐานของกลุ่มนี้มีความเป็นปฏิปักษ์กับคณะราษฎรมาตั้งแต่เกิด และได้ถูกรัฐบาลสมัยหลวงพิบูลสงครามกำจัดและลดบทบาทลง แต่ในระยะสงครามเอเซียมูรพาท กลุ่มนี้ได้เริ่มรื้อฟื้นอิทธิพลขึ้นใหม่ โดยรวมตัวกันแสดงอิทธิพลอยู่ทาง "ปีกขวา" ของเสรีไทย (สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ ๒๕๓๑: ๑๒๔) ใต้ สุทธิพิทักษ์ (๒๕๒๖: ๒๕๖) อธิบายว่า อิทธิพลของกลุ่มนี้เป็นเหมือน "คลื่นใต้น้ำ" และ "คร.ปรีดี พนมยงค์ทราบความเคลื่อนไหว ของคณะนี้ แต่ยังคงหวังอยู่ว่า โดยที่ตนประกอบคุณงามความดีถวายชีวิตต่อราชบัลลังก์ตลอดมา คงจะสมัคปรสมานสามัคคีกันได้เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติ" แต่สถานการณ์ที่เกิดขึ้นมิได้แสดงให้เห็นเช่นนั้น เพราะหลังจากที่อิทธิพลฝ่ายเจ้าและขุนนางเขารวมตัวกันผลักดัน มาสู่การตั้งพรรคประชาธิปัตย์แล้ว เห็นได้ชัดว่า กลุ่มนี้ได้ถือเอาปรีดี พนมยงค์ เป็นเป้าหมาย

ในการโจมตี และทำให้ความซึกแย้งรุนแรงมากขึ้น

ประเด็นแรกที่สุดที่ฝ่ายพรรคประชาธิปัตย์นำขึ้นมาเป็นข้อโจมตีคือรัฐบาลปรีดี พนมยงค์ ก็คือเรื่องเกี่ยวกับการใช้เงินและอภิสถิรของเสรีไทยคั้งที่ ส.ส.บุญช่วย อัดถการ (มหาสารคาม) ได้เสนอบัญชีในวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ.๒๔๘๕ ให้รัฐสภาสอบสวนการใช้จ่ายเงินของเสรีไทยว่า "เสรีไทยบางคนนำเงินและทรัพย์สินมีค่าของชาติไปใช้ในทางส่วนตัว นำความมัวหมองมาสู่ตลอดไป ขอให้สภาได้ตั้งกรรมาธิการสอบสวน "นายกรัฐมนตรียปรีดี พนมยงค์ ก็ตอบว่า "เราถือว่าเราบริสุทธิ์ คกนำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ จะอย่างไรก็ยอมทั้งสิ้น...ขอ ให้สภาตั้งกรรมาธิการวิสามัญโดยคนกลาง" (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ๒๔๘๕: ๓๔๕) แต่กรรมาธิการ จะไม่ใช่หัวขอรณรงค์ที่คึกคัก เพราะต่อมาคณะกรรมาธิการสอบสวนว่า "คณะเสรีไทยได้ใช้จ่ายเงินไปโดยสุจริต มีหลักฐานการจ่ายตามความจำเป็นทุกกรณีถูกต้อง (ประเสริฐ ภัทมสุคนธ์ ๒๔๙๗: ๘๑๘)

ปัญหาต่อมาที่นำมาซึ่งความซึกแย้งอย่างมากที่สุดก็คือเรื่องพฤษศิภา เพราะแม้ว่าทั้งฝ่าย ปรีดี พนมยงค์ และฝ่ายพรรคประชาธิปัตย์จะมีความเห็นสอดคล้องกันที่จะให้มระบบ ๒ สภา แต่ จินตภาพเกี่ยวกับที่มาและบทบาทของสภาสูงหรือพฤษศิภานี้แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้ว่าการ พิจารณารายมาตราที่เกี่ยวข้องกับพฤษศิภานั้นเสียงเสมอถถึง ๒ ครั้ง ในเรื่องมาตราเกี่ยวกับ การที่พฤษศิภามีอำนาจในการควบคุมราชการแผ่นดิน(มาตรา ๕๔) และอำนาจในการไม่ไว้ วางใจรัฐบาล(มาตรา ๕๕) โดยฝ่ายพรรคประชาธิปัตย์ได้ขอให้คัดอำนาจของพฤษศิภานี้ใน ๒ ข้อ นี้ออก ประเด็นต่อมาที่นำมาสู่ปัญหาอีกคือการกำหนดให้พฤษศิภามาจากการเลือกตั้งทาง อ้อมโดยในบทเฉพาะกาลจะระบุให้สมาชิกสภาผู้แทนที่ดำรงอยู่ในตำแหน่งจนถึงวันสุดท้ายก่อน การประกาศใช้รัฐธรรมนูญทำหน้าที่เป็นองค์การเลือกตั้งพฤษศิภานี้ในสมัยแรกนี้(มาตรา ๕๐) การเลือกตั้งพฤษศิภานี้มีขึ้นในวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๘๕ มีผู้สมัครจำนวน ๔๐ คน ปรากฏ ว่าฝ่ายพรรคประชาธิปัตย์ได้ทำมติว่า ยายชื่อขึ้นเพื่อใช้สมาชิกของตนเลือก แต่ปรากฏว่าประเสริฐ ทรัพย์สุนทร ส.ส.สุราษฎร์ธานี ของพรรคประชาธิปัตย์เห็นว่าวิธีนี้ไม่สะอาด จึงได้แจ้งข่าวให้แก่ ฝ่ายสหกิจพรรคฯ คั้งที่ปรีดี พนมยงค์ (๒๔๙๖: ๒๕) ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

พรรคสหชีพ แนวรัฐธรรมนูญ อีตระนั้นค่างก็แยกทำบัญชีรายชื่อผู้สมัคร ก่อนถึงวัน
เลือกตั้งเพียง ๒-๓ วัน ฝ่าย ๓ พรรคหลังนี้ทราบกลยุทธ์ของฝ่ายประชาธิปไตย
เพราะมีคนของประชาธิปไตยเองบอกให้ทราบ ถึงนั้น ๓ พรรค จึงรีบปรึกษากันและ
ทำบัญชีอันหนึ่งอันเดียวกันบาง

ถึงนั้นจึงปรากฏว่า สมาชิกตามบัญชีของกลุ่ม ๓ พรรคได้รับเลือกเป็นสมาชิก
พรรคสภาทั้งหมดแยกเป็น คณะราษฎร ๔๒ คน สหชีพ ๑๕ คน แนวรัฐธรรมนูญ ๑๕ คน
อิสระ ๑ คน ในจำนวนนี้มีฝ่ายประชาธิปไตยคนเดียวคือ เล็ง ศรีสมวงศ์ ซึ่งเป็นฝ่ายคณะ
ราษฎร และที่นำตั้งเกตุคือแม่แก่คณะราษฎรจอมพลแปลก พิบูลสงครามจำนวน ๕ คน ก็ได้
รับเลือกเข้าเป็นสมาชิกพรรคสภาด้วย ซึ่งได้แก่ พล.ต.ไชย ประทีปเสน พล.ต.ประยูร
ภมรมนตรี พล.ต. ปลด ปลดปรบักษ์ พิบูลภาณุวัชริน พล.ท.มังกร พรหมโยธี และ พล.ต.
จรรยา รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ฝ่ายบริติช พนมยงค์พยายามประสานรอยราวใน
คณะราษฎรด้วย แต่กระนั้น ฝ่ายคณะราษฎรจำนวนหนึ่งที่มีความโน้มเอียงไปทางฝ่ายเจ้า-
ขุนนาง แม้จะเป็นคณะราษฎรชั้นผู้ใหญ่ เช่น น.อ.หลวงศุภชลาศัย และ พ.อ.หลวงชำนาญ-
ยุทธศิลป์ (เชย รมยะนันท์) ก็มีได้รับเลือก

แม้ว่าฝ่ายสหชีพ และแนวรัฐธรรมนูญจะยืนยันว่าการเลือกตั้งพรรคสภาครั้งนี้เป็น
ไปตามระบอบประชาธิปไตย แต่สำหรับฝ่ายประชาธิปไตย ซึ่งพ่ายแพ้ความไม่พอใจในเรื่องนี้
เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเจ้าพระยาศรัทธาธรรมาธิเบศร์ ซึ่งเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในพรรคประชา
ธิปไตย มีความโกรธเคืองต่อฝ่ายของ บริติช พนมยงค์มาก เพราะรู้สึกว่าตนถูกหลอ่ลวงเกียรติที่ได้
ลำดับที่ ๔๑ ทั้งที่เป็นผู้อาวุโสและมีประสบการณ์ในการบริหารบ้านเมือง และมีบรรดาศักดิ์
ถึงชั้น "เจ้าพระยา" (สัมภานุ ไถง สุวรรณหัตถ์ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๓๑) ซึ่ง มรว.เสนีย์
ปราโมช ก็สะท้อนเรื่องนี้ไว้ว่า

ผลการเลือกตั้งสมาชิกพรรคสภา ๕๐ คน ปรากฏว่าพวกท่านบริติชชนะอย่างเด็ดขาด
คนก็ ๆ เช่นเจ้าพระยาศรัทธาธรรมาธิเบศร์ซึ่งอยู่ในบัญชีคุณควง สอดตกโคคะแนนเป็นที่
๔๑ ส่วนอาชญากรสูงคราม เศรษฐีสูงคราม เศรษฐีสุนทร คนที่เคยแจวเรือจ้างให้
ทวนบริติช ตลอดจนผู้ถือการที่ประวัติศาสตร์โลกลงระบองแลวนั้นไถ่หนึ่งเกาะพรรคสภา
ผลบังเกิดเป็นหือศักรยเช่นนี้ ชาวบ้านชาวเมืองจึงพากันบระนามพรรคสภาว่าเป็นสภา
ขอรับกระดมบางคนก็เปลี่ยนชื่อใหม่เรียกว่าพรรคสภาแปลตามศัพท์ว่า ที่ประชุมแห่งกระบือ
(แมลงหวี่ ๒๔๕๐: ๔๔)

ถึงนั้นความขัดแย้งทางการเมืองจึงรุนแรงมากขึ้น กว๋ยเหตุจึ่งรัฐบาลชุกเคิมของปรีดี พนมยงค์จะคล่องเส้นสู่กลงในวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๕ เพราะการประกาศใช้รัฐธรรมนูญใหม่ ถึงนั้นพฤษสภาและสภาผู้แทนราษฎรจึงจะคล่องเปิดการประชุมร่วมพิจารณา นายกรัฐมนตรีใหม่ ปรากฏว่า เมื่อมีการประชุมร่วมสมาชิกพรรคประชาธิปไตยจำนวนหนึ่งก็ "วอลด์เอาท์" จากที่ประชุม โดยเห็นว่า การประชุมในวาระเช่นนี้ พฤษสภาและสภาผู้แทนราษฎรควรจะประชุมแยกกัน มิใช่ประชุมร่วมกัน (นิกร ๕ มิถุนายน ๒๔๘๕) แต่ที่ประชุมที่เหลืออยู่ก็ได้รับรองให้ปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป แต่ยังมีไต่ตั้งคณะรัฐมนตรีก็เกิดเหตุร้าย นั่นคือการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต กว๋ยพระแสงปืนเมื่อเช้าวันที่ ๙ มิถุนายน ความเคลือบคลุมในเหตุการณ์ดังกล่าว กลายเป็นเครื่องมืออันดียิ่งที่ฝ่ายพรรคประชาธิปไตยนำมาใช้โจมตีและเคลื่อนไหวต่อต้านปรีดี พนมยงค์ และส่งผลกระทบอันใหญ่หลวงต่อมา

หลังจากเกิดเหตุการณ์สวรรคตนั้น ปรากฏว่าการวินิจฉัยในวันแรกระหว่างอธิบดีกรมตำรวจ อธิบดีกรมการแพทย์ นายกรัฐมนตรีปรีดี พนมยงค์ พร้อมด้วยเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ เช่น กรมขุนชัยนาทนเรนทร พระราชชนนี พระราชอนุชา ต่างมีความเห็นพ้องกันว่า กรณีนี้เป็นอุบัติเหตุ ถึงนั้นสำนักพระราชวังจึงเป็นผู้ออกคำแถลงการณ์เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน ว่า "ไต่ความสันนิษฐานว่า คงจะจับคล่าพระแสงปืนตามพระราชอัชฌาศัยที่ทรงชอบแล้วเกิดอุบัติเหตุขึ้น" (สรวิจิตร และวิมลพรรณ ปิศวิชัย ๒๕๑๓: ๕) แต่ปรากฏว่าฝ่ายพรรคประชาธิปไตยเป็นกลุ่มแรกที่ออกข่าวว่า กรณีนี้เป็นเรื่องบดขยี้พระชนม์ โดยเริ่มจากหนังสือพิมพ์ "อิทธิธรรม" ของไถง สุวรรณทัต เริ่มสร้างกระแสว่า ในหลวงถูกลอบปลงพระชนม์ก่อนฉบับอื่น (สัมภาษณ์ ไถง สุวรรณทัต ๓๑ ตุลาคม ๒๕๓๑) ต่อมา "เกียรติศักดิ์" ของสัมพันธ์ ชันชะชวณะ และ "ประชาธิปไตย" ของคำวิห์ ปัทมะศิริต่างก็นำมาเข้าโจมตีรัฐบาลอย่างหนัก จากนั้นพรรคประชาธิปไตยก็ยังนำเอาประเด็นนี้ไปหาเสียงโดย "ถือโอกาสปลุกปั่นให้เป็นความรับผิดชอบของนายกรัฐมนตรี" (กนตธีร์ ศุภมงคล ๒๕๒๓: ๓๑๔) ถึงนั้นในวันที่ ๒ กรกฎาคม รัฐบาลจึงต้องประกาศภาวะฉุกเฉิน และตรวจข่าว (เชนเชอร์) หนังสือพิมพ์ พร้อมกันนั้นก็จับกุม ส.ส. ฝ่ายประชาธิปไตย ๓ คน คือ โชติ คุ้มพันธ์ ส.ส. พระนคร ประยูร อภัยวงศ์ ส.ส. พิบูลสงคราม และ เลียง ไชยกาล ส.ส. อุบลราชธานีในข้อหาว่า "ให้ร้ายกรณีสวรรคต" เพราะสาเหตุปรากฏหลักฐานชี้ว่านายเลียง ไชยกาลนั้น ใช้คนไป

กระโถนในโรงภาพยนตร์ว่า ปรีทิสมา" (เจียม อัมพันท์ ๒๕๐๑: ๔๗๓) นอกจากนี้กระทรวงมหาดไทยซึ่งลงนามโดยรัฐมนตรี พ.อ.ทวน วิชัยชิตะ ก็ได้ออกคำสั่งชี้แจงถึงกรมการจังหวัดทุกจังหวัด ให้ประชุมภานันต์ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อชี้แจงมิให้ราษฎรหลงเชื่อคำโฆษณาหลอกลวง "เพราะสืบสวนได้ว่า พรรคประชาธิปไตยบางคนได้หลอกลวงให้ราษฎรเข้าใจผิดรวมประการ" (ณรงค์ ไทรวัฒน์ ๒๕๑๓: ๕๓-๕๔) ฝ่ายพรรคประชาธิปไตยเรียกคำสั่งนี้ว่า "คำสั่งโหด" โดยถือว่าเป็นคำสั่งที่บังคับประชาชนให้เลือกผู้สมัครฝ่ายรัฐบาล (เกียรติ ๒๕๑๓: ๒๑๒) ในระยะนี้ยังมีกรณีที่รัฐบาลต้องมัวหมอง นั่นคือกรณีที่โง่ง สุวรรณทัต ผู้สมัครของพรรคประชาธิปไตยเขตธนบุรี ถูกขวางกัวยระเบิดระหว่างการหาเสียงจนขาขาด ในวันที่ ๑ สิงหาคม (สว่าง ลานเหลือ ๒๕๑๒: ๑๔๐) ก่อนวันเลือกตั้งเพียงวันเดียว

ผลการเลือกตั้งวันที่ ๑ สิงหาคมนั้น ปรากฏว่าฝ่ายแนวรัฐธรรมนูญ พรรคสหชีพ และอิสระได้รับเลือก ๒๑ คน ฝ่ายประชาธิปไตยได้รับเลือก ๑๖ คน แม้ว่าฝ่ายประชาธิปไตยจะได้รับชัยชนะในกรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ก็ตาม แต่ปรีทิสมา พนมยงค์ ก็ได้รับเลือกที่จังหวัดอยุธยา โดยไม่มีคู่แข่งชั้น แต่ปรากฏว่าปรีทิสมา พนมยงค์ ไม่ยอมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกต่อไปจนถึง พ.ร.ท.ถวัลย์ ช่างนาวาสวัสดิ์ หัวหน้าพรรครัฐธรรมนูญก็ได้รับเลือกให้รับตำแหน่งในวันที่ ๑๔ สิงหาคม และได้รับความไว้วางใจจากสภาควยเสียง ๑๔๗ ต่อ ๕๕ (สิริ เปรมจิต ๒๕๑๑: ๔๖๕)

รัฐบาลของ พ.ร.ท.ถวัลย์ ช่างนาวาสวัสดิ์นั้นขึ้นมาบริหารประเทศในระยะที่ กำลังมีความยุ่งยากหลายประการ ในทางเศรษฐกิจคือการที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้นกำลังรุนแรง นำมาซึ่งภาวะเงินเฟ้อที่รุนแรง มีการขาดแคลนข้าว และก่อให้เกิดการทุจริตอย่างกว้างขวาง ส่วนในทางการเมือง กรณีสวรรคตโค่นทำให้ภาพพจน์ของรัฐบาลตกต่ำ แต่กระนั้นรัฐบาลก็ยังพยายามที่จะให้เสรีภาพอย่างเต็มที่ด้วยถาวร "เลิกเนเชอรัลนิ่ง ลีอิมิต แต่ให้หนึ่งลีอิมิตเนเชอรัลตนเอง" (เรื่องเดียวกัน) และต่อมาพรรคประชาธิปไตยขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลตั้งแต่วันที่ ๑๕-๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ รัฐบาลก็ได้ถอยหลังหนีห่วยทั่วประเทศให้ประชาชนได้รับหวังอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ความล้มเหลวในการแก้ปัญหานาเศรษฐกิจและชาวโง่งในเรื่องการทุจริตในวงการ รัฐบาลและรัฐสภาก็นิ่งคองทำให้ภาพพจน์ของรัฐบาลตกต่ำลงไป

ในระบอบนี้เอง จอมพลแปลก พิบูลสงครามซึ่งถูกกีดกันออกจากวงการเมือง โดยกล่าวว่าจะตั้งพรรคการเมืองชื่อ "ธรรมชาตินิยม" ให้หลวงวิจิตรวาทการเป็นหัวหน้าพรรค และแสดงว่า "คงกลับมาเล่นการเมืองคู่อีกที่ ผมจะตั้งพรรคการเมืองให้เป็นระเบียบเรียบร้อย" (พิมพ์ไทย ๒๕ มีนาคม ๒๔๙๐) แนวโน้มเช่นนี้ได้รับการต่อต้านอย่างมากจากฝ่ายสหชีพโดยการจัดการชุมนุมปราศรัยคัดค้านและรณามจอมพลแปลกที่สนามหลวงเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๐ (สยามนิกร ๒ เมษายน ๒๔๙๐) แต่ปรากฏว่า พรรคประชาธิปไตยมิได้แสดงการต่อต้านการกลับคืนเวทีการเมืองของจอมพลแปลกแต่อย่างใด มรว. คึกฤทธิ์ ปราโมชกล่าวว่า "จอมพลแปลกกลับใจไม่เป็นแต่จัดการได้ ก็เล่นการเมืองได้ไม่เห็นแปลกอะไร" (สว่าง ลานเหลือง ๒๕๑๒: ๑๕๖) ต่อมาเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ จรูญ สืบแสง รัฐมนตรีเกษตรราษีการคมนาคม อภิวงศ์ที่รัฐสภา จอมพลแปลกก็ส่งจดหมายไปแสดงความเสียใจกับควง อภัยวงศ์ด้วย (ศรีกรุง ๑๖ พฤษภาคม ๒๔๙๐) หลังจากนั้นก็มีข่าวเกี่ยวกับการพบกันระหว่างจอมพลแปลก กับควง อภัยวงศ์ บ่อยครั้ง โดยจอมพลแปลก กล่าวว่า "ผมร่วมคิดและสนทนากับควงนั้นมีจริง เพราะพวกมันทนทนกันธรรมดา" (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ๒๔๙๕: ๘๖๗) และควง อภัยวงศ์ก็ได้แถลงในลักษณะที่วาทคนไม่รังเกียจที่จอมพลแปลกจะกลับมามีบทบาททางการเมือง (ไทยราษฎร์ ๕ สิงหาคม ๒๔๙๐) ซึ่งแนวโน้มดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่า ฝ่ายจอมพลแปลกและพรรคชาตินิยมจะมีการรวมตัวกันเพื่อต่อต้านฝ่ายปรีดี หมดสงสัย

การที่พรรคประชาธิปไตยนิยมมีข้ออภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลในประเด็นต่าง ๆ ๒ ประเด็นที่เด่นชัดเห็นอย่างมากที่สุดสถานะของรัฐบาล แม้ว่าฝ่ายรัฐบาลจะยังคงชนะในมติด้วยคะแนน ๕๖ ต่อ ๕๕ เสียง เพราะข้อโจมตีต่าง ๆ ของฝ่ายประชาธิปไตยได้มาทำให้เกิดวิฤติภูมิของรัฐบาลเสียหาย ในภาวะที่บ้านเมืองกำลังวิกฤต "และอาจกล่าวได้ว่าการเบียดเบียนรายหัวไม่ของพรรคประชาธิปไตยเป็นการรัฐประหารทางสภา" (สุทิน คันธิศกุล ๒๕๑๕: ๖๘) และยิ่งกว่านั้นการที่พรรคประชาธิปไตยรวมเอาเรื่องกรณีการสวรรคตเขาเป็นประเด็นในการอภิปรายด้วย ก็เป็นการย่ำเท้าของประชาธิปไตย ดังที่ควง อภัยวงศ์ ได้แถลงในระยะต่อมาว่า "ท่านนายถ่วงเป็นผู้บังคับบัญชากระทรวงวัง ต้องรับผิดชอบกรณีสวรรคต" (ศรีกรุง ๑๐ สิงหาคม ๒๔๙๐) จากนั้นวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๐ พ.อ. พระยาวิจิตรสงคราม (จินดา วัชรเสถียร) อธิบดีนายทหารกรมช่างแสง ก็ได้เข้ามายืนยันความชัดเจนทางการตำรวจว่า ปรีดี

พนมยงค์ เป็นผู้บงการให้เกิดกรณีสวรรคต ดังนั้นทาง การตำรวจจึงได้จับกุมตัวพระยา
วิจิตรศาสตร์และภรรยา พร้อมทั้งนางละม่อม เขยสิทธิ์ เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๐
ในข้อหาว่าให้ร้ายป้ายสีปรีดี พนมยงค์ แต่ที่น่าตั้งเถก๊กคือ พระยาวิจิตรศาสตร์ให้การว่า
มหาดเล็กชื่อ ชิค สิงห์เสนี เป็นผู้ปลงพระชนม์ (สุภาพบุรุษ ๑๑ ตุลาคม ๒๔๕๐)

ท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าวนี้ ความขัดแย้งในวงการรัฐบาลก็ทวีขึ้นด้วย โดย
เริ่มจาก ส.ส. กว้าง ทองทวี (มหาสารคาม) แห่งพรรคสหชีพได้พยายามขอเปิดอภิปราย
ไม่ไว้วางใจ วิภาส โอสถานนท์ รัฐมนตรีพาณิชย์ในเรื่องนโยบายขายข้าวไม่สุจริตในราวเดือน
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ ซึ่งเมื่อไม่ประสบผลก็ได้อาออกจากพรรคสหชีพ ต่อมาอีกเรีก จัณนาม
รองนายกรัฐมนตรีก็ขอออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ปีถัดมา เหตุนี้ก็เนื่องด้วยความไม่
เห็นด้วยกับการที่นายกรัฐมนตรีเอาใจสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือนักการเมืองกลุ่มหนึ่งมาก
เกินไป (ดิเรก จัณนาม ๒๕๐๕: ๖๘๕) และต่อมาเมื่อการทุจริตแผ่ขยายไป และการรุก
เข้าโจมตีรัฐบาลก็รุนแรงมากขึ้น มีผลทำให้ฝ่ายกุมกำลังรัฐได้แก่ พล.อ. อุดม อุดมเดชจรัส
ผู้บัญชาการทหารบก พล.ร.ท. สินธุ์ กมลนาวิน ผู้บังคับบัญชาการทหารเรือและท้ายสุดก็คือ
พล.ร.ท. สังวร สุวรรณชีพ ที่เข้ารับตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจเมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๐
และท้ายที่สุดก็ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ นั่นเอง กระบวนการคลั่งไคล้คลด พ.ศ. โผน
อินทรทัต ผู้อำนวยการโรงงานยาสูบออกจากตำแหน่งด้วยข้อหาว่าคงสงสัยว่าจะหัวพันการ
ทุจริต ทำให้ทองเปลว ชลภูมิเลขาธิการแนวรัฐธรรมนูญไม่พอใจอย่างมากและได้ออกแถลง
โจมตี ทองเย็น หลีละเมียง ปลัดกระทรวงการคลังว่าเป็นคนเหี้ยมของเหตุการณ์ พร้อมทั้ง
แถลงว่า คนและ ส.ส. กลุ่มหนึ่งจะลาออกจากแนวรัฐธรรมนูญมาตั้งพรรค "แนวราษฎร" ขึ้น
แทน (สุภาพบุรุษ ๒๒ ตุลาคม ๒๔๕๐)

ดังนั้นเมื่อมาถึงต้นเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๐ สถานการณ์ในคณะรัฐบาลก็เข้า
ขั้นวิกฤต ดังนั้นในการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ ๖ พฤศจิกายน คณะรัฐมนตรีจึงตัดสินใจว่าจะ
ลาออกในวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน และมอบหมายให้นายกรัฐมนตรี พล.ร.ท. ถวัลย์ ชาวเสียง
พล.อ. อุดม อุดมเดชจรัส เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน (เกษม มุขนาค ๒๕๐๖: ๔๔๗)
ดังนั้นการหยั่งกันระหว่าง พล.ร.ท. ถวัลย์ พล.อ. อุดม และ ปรีดี พนมยงค์ก็ทำเนียบท่าช้าง

เมื่อเย็นวันที่๒ พฤศจิกายน จึงได้มีการตกลงกันว่า พล.ร.ต.ถวัลย์ จะลาออกจากตำแหน่ง และพล.อ.อัคร จะได้รับการสนับสนุนจากพรรคสหชีพ แนวรัฐธรรมนูญและอิสระ ให้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน (สุพจน์ กานทรระกูล ๒๕๑๕: ๒) แต่ปรากฏว่าคืนวันนั้น การรัฐประหารก็เกิดขึ้นเสียก่อน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การล้มล้างอำนาจเผด็จการของรัฐบาล จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เมื่อพ.ศ.๒๕๑๕ เป็นการ เปิดทางให้กับฝ่ายพลเรือนของคณะราษฎรที่นำโดย ปรีดี พนมยงค์ และควง อภัยวงศ์ โค้งขึ้นมาสู่อำนาจ และการดำเนินการเคลื่อนไหวเสรีไทยของ ปรีดี พนมยงค์ก็ช่วยทำให้สถานการณ์การเมืองของไทยหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง ยังคงเป็นอิสระโคกต่อไป จากนั้นผู้นำคณะราษฎรสายพลเรือนนี้ก็เป็นผู้ผลักดันคนสำคัญที่ก่อให้เกิดระบอบประชาธิปไตยแบบพรรคการเมืองอย่างเต็มรูปขึ้น โดยการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.๒๕๑๕ เป็นการยืนยันถึงหลักการและวัตถุประสงค์ของกลุ่มคณะราษฎรสายพลเรือนนี้ อย่างไรก็ตาม ความแตกแยกระหว่างผู้นำฝ่ายพลเรือนโดยเฉพาะระหว่างปรีดี พนมยงค์ กับควง อภัยวงศ์ ได้ทำให้สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป โดยการที่ควง อภัยวงศ์ ได้ร่วมมือกับอิทธิพลฝ่ายนิยมเจ้า-ขุนนางเก่าที่ฟื้นตัวขึ้นใหม่ และตั้งขึ้นเป็นพรรคประชาธิปัตย์ขึ้น ทำหน้าที่เป็นฝ่ายค้านของปรีดี พนมยงค์ และรัฐบาล พล.ร.ต.ถวัลย์ ช่างนาว่าสวัสดิ์คือมา แต่ต่อมากรณีสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้กลายเป็นปัญหาอันสำคัญที่รัฐบาลพลเรือนไม่อาจคลี่คลายได้ และนำมาซึ่งการโจมตีอย่างหนักจากฝ่ายค้าน โดยเฉพาะพรรคประชาธิปัตย์ที่พยายามพิสูจน์ให้เห็นว่า กรณีนี้เป็นการปลงพระชนม์และเชื่อมโยงให้เกี่ยวข้องกับ ปรีดี พนมยงค์ นอกจากเรื่องกรณีสวรรคตแล้วความล้มเหลวในการคลี่คลายเรื่องเศรษฐกิจหลังสงครามและข่าวเกี่ยวกับการทุจริตในวงการราชการก็ได้ทำให้ภาพพจน์ของรัฐบาลตกต่ำมากขึ้นทุกที สถานการณ์เหล่านี้ทำให้ภาวะของรัฐบาลสูงงอมมากพอที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนอำนาจ และเป็นสถานการณ์ที่นำมาสู่การรัฐประหารในที่สุด

๒.๔ สรุป

จากภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทยตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๕ มาจนถึง พ.ศ.๒๕๑๐ นั้น จะเห็นได้ถึงความพยายามของฝ่ายคณะราษฎรที่ดำเนินการปฏิวัติเมื่อวันที่

๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๕ ที่จะสร้างระบอบใหม่คือ "ระบอบรัฐธรรมนูญ" ขึ้นตามจินตภาพของคนในระยะ ๖ ปีแรกนั้น เป็นระยะแห่งการก่อร่างระบอบใหม่ที่ถูกล้มล้างลง ซึ่งในระยะนี้ระบอบรัฐธรรมนูญยังเผชิญมรสุมอย่างมาก ท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมืองที่ค้ำรังอยู่ คณะราษฎรที่เป็นแกนกลางของผู้นำระบอบใหม่ต้องต่อสู้กับความพยายามของฝ่ายนิยมเจ้าที่จะล้มล้างระบอบใหม่และชิงอำนาจกลับคืน ต้องประสานประโยชน์และถ่วงดุลกับกลุ่มขุนนางเก่า และยังเผชิญกับการคัดค้านตามระบอบของกลุ่มสมาชิกสภาประเภทที่หนึ่ง สภาเช่นนี้ได้นำมาสู่การสถาปนารัฐบาลที่เข้มแข็งภายใต้ นายกรัฐมนตรีหลวงพิบูลสงคราม ตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๑ เป็นต้นมา ซึ่งเป็นรัฐบาลที่อยู่ภายใต้การสนับสนุนของผู้ก่อการคณะราษฎรและกองทัพบก รัฐบาลหลวงพิบูลสงครามนั้นได้พยายามสร้างชาติด้วยการใช้ลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจและการรณรงค์เพื่อสร้างวัฒนธรรมใหม่ จากนั้นก็นำประเทศเข้าสู่สงครามอินโดจีนในปี พ.ศ.๒๔๘๓ เพื่อสร้างเกียรติภูมิ กระนั้นก็ตามภาวะแห่งสงครามเอเชียบูรพาที่ปะทุขึ้นตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๔ นั้น ได้บีบบังคับให้รัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าร่วมสงครามในฐานะพันธมิตรของญี่ปุ่น ความคู่กันการที่รัฐบาลพิบูลสงคราม มีแนวโน้มแข็งจ่ออำนาจมากขึ้น ปรีดี พนมยงค์ผู้นำคณะราษฎรสายพลเรือนจึงได้เป็นแกนกลางในการรวบรวมพลังต่าง ๆ ที่ต่อต้านรัฐบาล จนสามารถทำให้จอมพลแปลก พิบูลสงครามต้องพ้นจากตำแหน่งไปเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๔๘๗

การล้มลงของระบอบพิบูลสงครามได้นำระบอบการเมืองไทยพลิกเหลี่ยมจากเผด็จการมาสู่ประชาธิปไตยแบบพรรคการเมืองภายใต้การนำของคณะราษฎรสายพลเรือน ซึ่งปรากฏว่า คณะราษฎรฝ่ายนี้ที่นำโดยปรีดี พนมยงค์ และควง อภัยวงศ์ ก็ยังประสบความสำเร็จในการที่จะฉกัประเทศพ้นจากภาวะเขี้ยวล่างในสงครามโลกครั้งที่สอง โดยสามารถที่จะรักษาเอกราชไว้ได้ต่อไป แต่กระนั้นก็มีปัจจัย ๓ ประการที่โน้มนำระบอบประชาธิปไตยของฝ่ายพลเรือนไปสู่ความมั่นคงนั้นคือ ประการแรกการฟื้นตัวของฝ่ายนิยมเจ้าและขุนนางที่อาศัยการนำทางประชาธิปไตยเป็นเงื่อนไขการฟื้นกำลัง ประการที่สอง ความแตกแยกในหมู่คณะราษฎรสายพลเรือนระหว่างปรีดี พนมยงค์ กับควง อภัยวงศ์ ที่ทำให้ควง อภัยวงศ์หันไปเป็นมิตรกับฝ่ายนิยมเจ้า-ขุนนาง และในที่สุดก็กลายเป็นหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นหัวหน้าของของกลุ่มเจ้าขุนนาง และ ประการที่สาม วิกฤตเศรษฐกิจและปัญหาทุจริตหลัง

สงคราม ที่รัฐบาลไม่อาจหลีกเลี่ยง นำมาซึ่งความเสื่อมความนิยม โดยเฉพาะเงื่อนงำ
ลึกลับเกี่ยวกับกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ยิ่งเป็นการ
โหมวิฤตทำให้สถานการณ์เลวร้ายมากขึ้น จนในที่สุดภาวะของรัฐบาลประชาธิปไตย
พลเรือนก็ก้าวมาถึงจุดหมิ่นเหม่ อันนำมาซึ่งการรัฐประหารในที่สุด